

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Pracoviště historické sociologie

Bc. Daniela Kučerová

**Činnost Českého svazu žen v integraci Romů na
Českolipsku v letech 1970-1983**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Alena Marková Ph.D.

Praha 2018

Autor práce: **Bc. Daniela Kučerová**

Vedoucí práce: **Mgr. Alena Marková Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá integrací romské menšiny do české společnosti v období normalizace na Českolipsku, především jak k integraci přispíval Český svaz žen – organizace založená Národní frontou Čechů a Slováků. Práce je založena na analýze primárních pramenů z archivu v České Lípě z fondu s názvem OV ČSSŽ Česká Lípa – Péče o cikánské obyvatelstvo.

Abstract

This work is about integration of Roma minority to the czech society during the period of normalization in Českolipsko, especially what was the contribution of Czech Women Association – organization established by the National Front of Czechs and Slovaks. This work is based on analysis of primary sources from archive in Česká Lípa from the fund called OV ČSSŽ Česká Lípa – Care of Gypsy Population.

Klíčová slova

Normalizace, Romové, Český svaz žen, Československý svaz žen, Česká Lípa.

Keywords

Normalization, Roma, Czech Women Association, Czechoslovak Women Association, Česká Lípa.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4.5.2018

Daniela Kučerová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Aleně Markové Ph.D. za odborný dohled a vstřícnost při zpracovávání této práce.

Obsah

Úvod.....	8
1 Struktura práce, výzkumné otázky a metodologie.....	11
2 Přehled dosavadního bádání	13
3 Úvod do dějinné problematiky normalizace	14
4 Historie ženských hnutí na území České republiky.....	19
5 Český svaz žen.....	21
6 Úvod do romské problematiky	25
7 Romská menšina – problém sociálního vyloučení	31
8 Právní rámec integračního procesu Romů do československé společnosti během období normalizace	37
9 Péče Českého svazu žen o romské obyvatelstvo v České Lípě.....	49
9.1 Sedmdesátá léta	50
9.1.1 1970	50
9.1.2 1972	52
9.1.3 1976	55
9.1.4 1977	56
9.1.5 1979	58
9.2 Osmdesátá léta.....	62
9.2.1 1981	62
9.2.2 1983	67
9.3 Shrnutí	71
10 Závěr	74
11 Seznam literatury a pramenů	77
11.1 Primární prameny.....	77

11.2	Literatura.....	77
12	Seznam použitých zkratek	80

Úvod

Ve své magisterské práci se chci zaměřit na to, jakou roli hrál během normalizace v integrování Romů do společnosti v českolipském regionu Český svaz žen (ČSŽ), který byl založen v roce 1967 a byl zrušen v roce 1990, kdy se rozpadla Národní fronta Čechů a Slováků, pod kterou Český svaz žen vznikl, stejně jako mnoho dalších tehdejších organizací a spolků. Má práce bude zahrnovat i zmínky o Československém svazu žen (ČSSŽ), který byl neodlučitelnou součástí Českého svazu žen – Český svaz žen byl stejně jako Slovenský svaz žien Slovenské socialistické republiky podřízen Československému svazu žen, který vznikl již v roce 1950. Vedle toho se budu zabývat romskou otázkou v období normalizace, především však tehdejší praxí integrace Romů do společnosti v Československu (konkrétně na území Českolipska v Libereckém kraji). Soustředím se na to, co například prosazovala v tomto období československá vláda, zda se podíleli na integraci i samotní Romové, a další otázky.

Obecnějším časovým rámcem diplomové práce je období tzv. normalizace (1968-1989). V této době se začala v Československu prosazovat zcela nová politika integrace Romů, dosavadní asimilační politiku vystřídala koncepce tzv. společenské a kulturní integrace romského obyvatelstva, která měla být postavena na vědeckých poznacích a jejímž hlavním cílem mělo být sblížení romských obyvatel s majoritní českou společností. V tomto širším normalizačním rámci se pak soustředím konkrétně na období činnosti Českého svazu žen v cílovém regionu (Českolipsku), které tvoří období od roku 1970 až do roku 1983. Jejich činnost začíná žádostí o vstup jedné z členek předsednictva ČSŽ do komise pro občany cikánské národnosti okresního národního výboru, přičemž této žádosti bylo vyhověno a od té doby se začal českolipský Český svaz žen zabývat pomocí Romů žijícím na jejich okrese. Poslední zpráva o jejich činnosti je z roku 1983, další zmínky o jejich zapojení do integrace romské menšiny z neznámých důvodů v archivu nejsou.

Výzkumné téma považuji za obzvlášť relevantní, jelikož romská problematika zůstává ještě dnes nevyřešeným případem. Přestože pokusy začlenit romské etnikum do většinové české společnosti se objevují již po válce, ani o více než půl století

později nejsou všechny romské rodiny žijící na dnešním českém území zcela asimilovány. Jejich dosavadní kočovný způsob života byl sice potlačen, ale stále je to jedna z nejproblematictějších a zároveň majoritou nejhůře přijímaných menšin v dnešní České republice, jak potvrzují výzkumy veřejného mínění.

Problémy s romskou menšinou jsou v současnosti nejvíce tíživé v severních Čechách. Výjimkou není ani město Česká Lípa. V *Analýze romských komunit Libereckého kraje* z roku 2007 byly na Českolipsku jako hlavní problémy v otázce romské menšiny jmenovány „dluhy na nájemném a energiích, dlouhodobá nezaměstnanost, nízký stupeň vzdělání, nízká kultura bydlení, špatné hygienické podmínky, společenské soužití (ve vlastní komunitě k většinové společnosti), nevyřízené občanství, existenční závislost rodin na sociálních dávkách. Vlivem těchto problémů dochází k řadě negativních sociálních a patologických jevů – záškoláctví, trestná činnost, ekonomická prostituce, drogy, gamblerství a lichva.“¹

Některé z těchto problémů řešily již generace před námi. Dnes vidíme, že tyto problémy stále přetrvávají a ještě více se nabalují, a je proto na místě začít se ptát, co bylo třeba udělat lépe. Proto, aby v budoucnu mohly být problémy romských obyvatel nadobro odstraněny, je třeba otočit se zpět do minulých let a zhodnotit nedávné postupy a zkušenosti. Nehledě na to, že se jedná o postupy socialistického Československa (tj. státu, který někdy bývá označován za stát komunistické totality), lze je přesto studovat a objektivně zhodnotit. Z faktu, že se do řešení romské otázky zapojovalo mnoho organizací a spolků, jako byl právě Český svaz žen, jasně vyplývá, že pro obyvatele Československa byla tato otázka tehdy velmi důležitá a že považovali za nutné se na řešení této věci aktivně podílet. Pokud role těchto institucí nebyly zanedbatelné, je třeba se ptát, zda jejich zrušení v roce 1989 nepřerušilo integrační proces, který měl naději na úspěch, a zda by tyto instituce dnes neměly být obnoveny či alespoň nahrazeny něčím jiným.

¹ Holek, Josef (2007): *Analýza romských komunit Libereckého kraje*, Krajský úřad Libereckého kraje, odbor sociálních věcí, bezpečnosti a problematiky menšin, str. 21.

Pro získání odpovědí na tyto otázky je nutné vrátit se k dobovým materiálům, studovat je, analyzovat, kriticky a neutrálně hodnotit. A o to se právě budu snažit ve své práci.

Výzkum soustředím na okres Česká Lípa a na město Česká Lípa na severu Čech v Libereckém kraji. Město Česká Lípa se považuje za obec s rozšířenou působností a k datu 1. 1. 2013 zde žilo 36 957 osob. Město se člení na 14 městských částí, v centru města se nachází historické jádro. Městem protéká řeka Ploučnice. Okrajové části města jsou zastaveny sídlištní výstavbou ze 70. let.²

Ráz města ovlivnila v 2. polovině 20. století těžba uranu, která zapříčinila prudký demografický vývoj a zbudování panelových sídlišť okolo města. Po roce 1989 došlo k uzavření uranových dolů. Nyní charakterizují průmysl České Lípy továrny na výrobu automobilových součástek, jako je např. *Johnson Controls*. Co se týče míry nezaměstnanosti, Český statistický úřad uvedl ke dni 30. června 2017 Českou Lípu jako okres s nejnižší nezaměstnaností (3%) v Libereckém kraji, přičemž v žebříčku 77 okresů České republiky se umístila na 26. místě.³

V *Analýze sociálně vyloučených lokalit a dostupnosti sociálních služeb prevence v těchto lokalitách v Libereckém kraji* z roku 2013 je uvedeno, že „dotazovaní místní aktéři se shodují, že v České Lípě žije dle kvalifikovaných odhadů 800 Romů, z nichž je cca 75 - 80 % sociálně vyloučeno – tj. cca 640 Romů. V některých sociálně vyloučených lokalitách se však setkáváme nejen s romskými rodinami. Počet sociálně vyloučených osob žijících na území města si ale nikdo ze zástupců města ani poskytovatelů sociálních služeb netroufá odhadovat. Toto téma je v gesci nově formulované role romské poradkyně na obci, která se bude do budoucna zabývat především analytickou činností a toto téma by měla zmapovat.“⁴ Podle tzv. *Gabalovy zprávy* z roku 2006 jsou v České Lípě pouze dvě sociálně vyloučené lokality. Postupem času se ale jejich počet a podoba výrazně změnily. V současnosti se

² Sociofaktor (2013): *Analýza sociálněvyloučených lokalit a dostupnosti sociálních služeb prevence v těchto lokalitách v Libereckém kraji*. Zadavatel: Krajský úřad Libereckého kraje, str. 14.

³ Kořátková, Hana (2017): *Nezaměstnanost v Libereckém kraji k 30. 6. 2017*, Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xl/170714_nezam (27.4.2018).

⁴ Sociofaktor (2013): *Analýza sociálněvyloučených lokalit a dostupnosti sociálních služeb prevence v těchto lokalitách v Libereckém kraji*. Zadavatel: Krajský úřad Libereckého kraje, str., str. 15.

na území České Lípy nachází sedm míst, které zdejší aktéři považují za sociálně vyloučené – je zde větší výskyt sociálních problémů, osob pobírajících sociální dávky, nezaměstnaných, více početných rodin, atd.

1 Struktura práce, výzkumné otázky a metodologie

Jak již bylo zmíněno v Úvodu, v této práci se budu zabývat činností Českého svazu žen, která přispívala v sedmdesátých a osmdesátých letech k integraci romského obyvatelstva na Českolipsku. Mou hlavní výzkumnou otázkou tedy bude, jak se ČSŽ angažoval v pomoci romským obyvatelům České Lípy, jaké byly konkrétní kroky v jeho pomoci.

Dále se budu ptát, jaká byla v sedmdesátých a osmdesátých letech běžná praxe v integraci Romů mimo ČSŽ. Již mnoho autorů se zabývalo romskou problematikou v České republice v období socialismu, já se zaměřím především na dobu normalizace.

Mou poslední otázkou v této práci bude, zda českolipský ČSŽ ve své činnosti pro romské obyvatele spolupracoval s dalšími organizacemi či institucemi a s jakými. Případně existuje-li spojení ČSŽ v České Lípě se Svazem Cikánů-Romů, který vznikl v roce 1969 a existoval až do roku 1973.

Analýza primárních pramenů je rozdělená dle časových období na prameny ze sedmdesátých a osmdesátých let. Důvodem k tomu je, že prameny nebylo možné rozdělit dle tématu na kategorie jako například zdraví, výchova, atd., neboť většina pramenů z pravidla zahrnuje více témat najednou.

Hlavní výzkumnou metodou bude kritická analýza primárních pramenů, které mi poskytne Státní okresní archiv Česká Lípa.

V případě ČSŽ sekundární literatura bude sloužit spíše jako doplňková literatura k získání povědomí o době a politice, během které Český svaz žen existoval, a to z důvodu nedostatečnosti sekundární literatury o Českém či Československém svazu žen. Sekundární literaturu však využiji pro uvedení do problematiky romské otázky, a to jak pro poznání praxe integrace Romů během socialismu, ale také pro přiblížení období normalizace obecně.

Okresní archiv České Lípy nabízí překvapivě mnoho pramenů k tématu Českého svazu žen. Inventář fondu Českého svazu žen byl zpracován odborným archivářem Miloslavem Sovadinou. Jsou zde k prozkoumání jak organizační prameny, tak nejrůznější ustanovení a návrhy, letáčky, záznamy ze schůzí a sjezdů, spisy o spolupráci s jinými organizacemi, seznamy členek v průběhu let, atd. Tyto prameny nám umožňují vykreslit fungování Českého svazu žen na Českolipsku, můžeme si představit, do čeho se ČSŽ v České Lípě zapojoval. Je zde i mnoho pramenů Československého svazu žen (například letáky), který určoval po roce 1974 program a stanovy i pro Český svaz žen (a ještě pro Slovenský svaz žen).

Okresní archiv poskytuje materiály o spolupráci s dalšími organizacemi, například se Socialistickým svazem mládeže, spotřebním družstvem Jednota Nový Bor, Sborem pro občanské záležitosti. Dále zde můžeme najít takové materiály jako zápis o slavnostním zasedání se sovětskými ženami nebo návrh Marie Bulecové na televizní cyklus o ženách.

Jednou z mnoha činností ČSŽ byla také péče o romské obyvatelstvo. Fond s názvem „Péče o cikánské obyvatelstvo“ je poměrně rozsáhlý, pokrývá časové období od srpna roku 1970 až do roku 1983. Ve své práci budu čerpat především z tohoto fondu.

2 Přehled dosavadního bádání

Romskou problematikou se zabývala Nina Pavelčíková v knize z roku 2004 nazvané *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Tato kniha je pro romskou problematiku stěžejní, protože obsahuje relevantní informace o vládních strategiích integrace Romů v 2. polovině 20. století a dopadech socialistické politiky na život romských obyvatel na území tehdejšího Československa. Pavelčíková ve své knize píše o politice integrace v období normalizace velmi přehledně a obsáhle.⁵

Na výzkum Pavelčíkové odkazuje i Tomáš Zapletal ve studii *Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině v Československu (1945-1989)*. Zapletalova studie se také zabývá romskou problematikou, zaměřuje se především na jednu specifickou oblast, a to činnost a postoj tehdejších bezpečnostních složek vůči romské menšině. Zapletal materiály pro svou studii čerpal především z fondů ministerstva vnitra, které jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek.⁶

Dále lze zmínit knihu Ctibora Nečase nazvanou *Romové v České republice včera a dnes* z roku 2002, poprvé vydané v roce 1999. Zde se autor zabývá životem Romů nejen již od prvních zmínek jejich pobytu na českém území, ale v celé střední Evropě. Stručně píše i jejich původu, důvodech migrace a vztahu s většinovou společností. Kniha je doplněna mnoha přehlednými tabulkami, které poskytují představu o demografickém vývoji romské populace v Čechách v průběhu celého 20. století.⁷

Další významnou studií je *Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989* z roku 1999, ve které Petr Víšek analyzuje způsob řešení otázky romských obyvatel v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Studie se snaží na základě dobových dokumentů a výpovědí pamětníků o nezaújaté zhodnocení tehdejšího zájmu státu o romskou problematiku a kroky provedené

⁵ Pavelčíková, Nina (2004): *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha.

⁶ Zapletal, Tomáš (2012): *Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině Československu 1945-1989*, Archiv bezpečnostních složek, Praha.

⁷ Nečas, Ctibor (2002): *Romové v České republice včera a dnes*, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd.

k jejímu řešení. Víšková studie je součástí knihy *Romové v České republice (1945-1998)*.⁸

3 Úvod do dějinné problematiky normalizace

Období normalizace lze označit za poslední fázi socialismu v Československu. Socialismus definujeme jako doktrínu, „která klade důraz na kolektivní formy vlastnictví výrobních prostředků a rozdělování zboží a prosazuje potlačování veškerých forem sociální nerovnosti.“⁹ Hlavním aktérem této doby je Komunistická strana Československa (KSČ), krajně levicová politická strana, která působila v letech 1921 až do roku 1990. Strana vznikla z iniciativy tzv. marxistické levice sociálně demokratické strany jako sekce Komunistické internacionály, která měla sdružovat komunisty všech národností tehdejšího Československa. KSČ prosazovala marxisticko-leninskou ideologii, revoluční likvidaci kapitalismu a nastolení diktatury proletariátu.¹⁰

Období normalizace začíná Pražským jarem v roce 1968, což je označení pro demokratizační a reformní proces, který probíhal v Československu na jaře a v létě roku 1968. „Předpoklady tohoto procesu postupně nazrávaly od počátku 60. let s prohlubující se krizí komunistického mocenského a ekonomického systému. Nutnost zásadních změn si uvědomovali i mnozí představitelé vládnoucího režimu (tzv. reformní komunisté), kteří chtěli plánovitě řízené národní hospodářství oživit působením tržních mechanismů a dosavadní byrokraticko-totalitní politický systém nahradit demokratičtější modelem při zachování mocenské hegemonie KSČ.“¹¹ V létě roku 1968 byl reformní proces utnut tzv. srpnovou invazí, která byla vyvrcholením napjatých sovětských vztahů s Československem. Přes veškeré snahy o zachování nejvýznamnějších výdobytků Pražského jara ovládli v dubnu 1969 vedení KSČ představitelé reformního kurzu. Výsledkem Pražského jara bylo, že se z ČSSR stal

⁸ Víšek, Petr (1999): Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989. In: *Romové v České republice (1945-1998)*, Socioklub, Praha, str. 184-218.

⁹ Ilustrovaná encyklopedie lidské vzdělanosti, str. 182, Reader's Digest Výběr, 2001, Praha, str. 286.

¹⁰ Tamtéž, str. 208.

¹¹ Tamtéž, str. 215-216.

federativní stát, složený z České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky, ale také následné utužování režimu.

V této době vyvstává pojem normalizace, stejně jako pojem konsolidace, s tím, že je potřeba normalizovat vládní činnost. Ze začátku nebyl pro uchopení nově vytvořené situace žádný plán, ani doktrína určující sdílený smysl. Sovětské vedení si začínalo uvědomovat, že jejich sebevědomý postoj a vyjadřování se o „kontrarevoluci“ nebo obraně „socialistických vymožeností“ nijak nepomůže získat si veřejnost na svou stranu. Postupem času vycházelo najevo, že o sovětská „bratrská“ vojska v zemi nikdo nestojí a že celá akce skončí neúspěchem a ostudou. Proto se o to více sovětské vedení snažilo najít vhodnou osobnost, která by si opět získala důvěru československých obyvatel a která by zároveň prosazovala myšlenky, které by byly v souladu se sovětskou politikou. Touto postavou měl být Gustav Husák. „Husák se díky své středové pozici mezi extrémny svým způsobem nabízel jako ideální kandidát pro integraci různých skupin: na jedné straně v roce 1968 zdůrazňoval, že slepá poslušnost a snaha „komandovat lidi“ socialismu více uškodily, než pomohly, na druhé straně však poukazoval na nutnost ochránit socialismus před „antisocialistickými tendencemi“, což znamenalo především zachování demokratického centralismu, plánovaného hospodářství a spojení se Sovětským svazem.“¹²

Další průběh normalizace charakterizovalo hledání demokratických řešení pro vytvoření společnosti, ve které lidé v klidu a míru pracují a užívají si volného času a zároveň jsou oddáni socialismu. V tomto duchu se proto neslo i prosazování normalizace, které bylo naoko nenásilné, avšak ve skutečnosti zahrnovalo zatajování informací a soudních procesů s odpůrci. Touto cestou se dále posilovala role státu a začala se razit nová strategie. „Ústředním legitimizačním prvkem se nyní stal koncept „rozvinutého socialismu“, který spočíval na představě vědecky řízeného a dokonale pracujícího soukolí, jehož fungování je kontrolováno centrálními institucemi. Komunističtí vládcí „rozvinutého socialismu“ již nelegitimizovali své panství slibováním brzkého příchodu komunismu, ani odkazem na charisma strany nebo

¹² Kolář, Pavel; Pullmann, Michal (2016): Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, str. 75.

„geniálního vůdce“. Hlavním legitimizačním pilířem se stal právě experty organizovaný státní aparát, jinými slovy „vědecké řízení společnosti“.“¹³ Zároveň stát monitoroval a potlačoval veškerou deviaci kriminálních, příživníků, ale také právě Romů. Vše se však stále mělo dít mimo zrak veřejnosti.

Právě tyto způsoby vedení státu přispěly k pádu režimu, neboť nesouhlas se státním násilím byl hlavní popud k „sametové revoluci“ v roce 1989. V roce 1989 se demonstranti a aktivisté stavěli proti tehdejší praxi násilí ze strany státu a to především proti pronásledování opozice, potlačování nekonformního chování a neexistujícímu dozoru nad bezpečnostními složkami. Tyto praktiky měly vyřešit reformy z osmdesátých let, ve skutečnosti se však až do roku konce 1989 nic nezměnilo.¹⁴

Narůstající nespokojenost s vedením komunistické strany vyvrcholilo v lednu 1989 díky tzv. Palachovu týdnu. Následující demonstrace byly totiž potlačovány policií takovou silou jako nikdy předtím, a to zcela veřejně. Zviditelnění násilí bylo pro další vývoj událostí klíčové. „Vize „socialistického života“ prostého násilí jakožto hlavní pilíř normalizačního konsenzu se dramatickým tempem rozpadala, neboť bylo evidentní, že víra v přednosti „socialistického života“ nezaručuje bezpečí a pořádek, ale naopak je součástí útlaku.“¹⁵ Následně na to vzniklo v červnu 1989 opoziční prohlášení Několik vět, kterou do listopadu podepsalo více než čtyřicet tisíc lidí. Masový protest však vyvolaly až události 17. listopadu, kdy policie tvrdě zasáhla při studentské demonstraci. Ke slovu se pak dostává Občanské fórum a slovenská Veřejnost proti násilí, pro které bylo nenásilí hlavním principem programu sametové revoluce. Společně s disidenty tak přesvědčili i zbytek veřejnosti o nutnosti převratu, kterým končí éra komunismu a normalizačního procesu.

Je nutné však dodat, že po celou tuto epochu bylo romské obyvatelstvo trnem v oku tehdejší vlády. O „boji“ proti romské populaci, jak píše Zapletal ve své studii, se můžeme dozvědět z dochovaných materiálů Ministerstva vnitra, jako jsou písemnosti Komise vlády ČSR pro řešení otázek cikánského obyvatelstva, jejíž členskou základnu tvořili i zástupci rezortu vnitra; což je také důvodem, proč se tyto písemnosti stávají

¹³ Tamtéž, str. 79.

¹⁴ Tamtéž, str. 85.

¹⁵ Tamtéž, str. 93.

součástí rezortní agendy. Podle Zapletala „tvorí však dosti uzavřený celek, proložený pouze pozvánkami na zasedání schůzí a několika hodnotícími zprávami. Materiál nemá další styčné body s ostatními písemnostmi MV. Mnohem typičtějšími jsou hodnocení romské kriminality, souborné dokumenty z úrovně ministerských útvarů, ale i krajských a okresních správ SNB.“¹⁶ Těžištěm tohoto období zůstává jednoznačně snaha o potírání romské kriminality. Významné bylo plošné i místní narůstání represe bezpečnostních složek vůči romskému obyvatelstvu, které hraničilo až s jeho apriorní kriminalizací.

Mezi lety 1965 a 1968 fungoval Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva, jehož činnost později pokračovala pod ministerstvem práce a sociálních věcí a spadala do kompetence odboru sociálních služeb. Až o dva roky později vznikla Komise vlády ČSR pro řešení otázek cikánského obyvatelstva s širším mezirezortním dosahem a složením. Kromě toho fungovaly ještě mezirezortní porady orgánů trestního řízení, na kterých se projednávala mimo právní a bezpečnostní otázky státu také opatření vůči Romům. Tato opatření stála na dokumentu z roku 1978 nazývajícím se Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu. Tento dokument zaznamenal zvýšení hmotné úrovně obyvatel a porovnával rozdíly mezi životem ve městě a životem na venkově. „Přesto byla u romské menšiny zřetelná nižší životní úroveň, kterou dokument vykládá jako důsledek přetrvávajících rozdílných romských životních návyků. Existenci rozsáhlé trestné činnosti u romského obyvatelstva pak viděl v konfliktu, pramenícím ze vzájemné antipatie a neporozumění většinou společnosti a Romů. Kriminalita Romů, doložená řadou statistik, vykazovala v polovině sedmdesátých let setrvalou, pozvolně vzestupnou tendenci.“¹⁷

Byla navržena řada opatření, která měla být realizována společenskými organizacemi (jako např. Český svaz žen), ale i orgány VB. Národní výbory měly soustředit svou činnost na společenské a výchovné působení, VB zase na trestní řízení a prevenci kriminality, přičemž během celého období „lze sledovat dominantní úlohu ÚV KSČ nebo vlády, usměrňující veškerou aktivitu ministerstva vnitra a jemu

¹⁶ Zapletal, Tomáš (2012): Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině Československu 1945-1989, Archiv bezpečnostních složek, Praha, str. 64.

¹⁷ Tamtéž, str. 66.

podřízených složek. Po jejich krátkodobém splnění (mnohdy jen formálním) pozornost bezpečnostního aparátu upadá a běh věcí se vrací do vyjetých kolejí nezájmu. Setrvalejší pozornost si zachovává pouze represe, zatímco veškerá dlouhodobá a širěji plánovaná opatření se šancemi na úspěch ztroskotávají po krátké době nekonekventní práce.“¹⁸

V této době se angažovalo v rámci regionů a okresů, ale také po celé republice, mnoho společenských spolků a organizací. Městská kronika uvádí, že v České Lípě od šedesátých let mezi neaktivnější organizace, „které se podílely i na výstavbě obce a na pomoci při zlepšování životního prostředí se řadí: ZJ SLAVOJ, Svaz českých rybářů, Myslivecké sdružení VÝR, Autoklub Svazarmu, Svaz chovatelů drobného hospodářského zvířectva, Československý Červený kříž – ČSČK, Svaz žen, Sbor pro občanské záležitosti – SPOZ a Svaz požární ochrany – ČSPO.“¹⁹ Trend zakládání společenských zájmových organizací a spolků začal již po druhé světové válce. Postupem času se tyto spolky vyvíjely a měnily, mnohé z nich časem zanikly, některé ale vydržely mnoho dalších let a mezi ty patří i Svaz žen.

Český svaz žen byl ale v mnohém normalizační vlnou ovlivněn. První změnou byla výměna osob v členské základně. Takové „čistky“ byly však po roce 1968 běžné i v jiných institucích, nejen ve společenských spolcích, ale také například v armádě. Další a významnější změnou bylo, že se ČSŽ stal závislým na vládě a straně, která se snažila „posílit zastoupení žen v politické reprezentaci. Jejich podíl v zastupitelských orgánech se zvýšil z pouhých 5% v období mezi válkami na průměrných 23% v letech 1948-1984 v Národním shromáždění a na 30% na regionální úrovni.“²⁰ Členství v této a podobných organizacích bylo považováno za doklad o společenské angažovanosti. Na venkově se „dařilo podnikat „pod hlavičkou“ svazu jako člena Národní fronty významné kulturní, společenské i investiční akce.“²¹

¹⁸ Tamtéž, str. 78-79.

¹⁹ Matějovič, Kamil (2010): Čtení z městské kroniky. Kapitola IX., Společenské zájmové organizace a spolky. Dubáček. Roč. 13, č. 12, s. 5-6.

²⁰ Jechová, Květa (2013): Emancipace shora: ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. Roč. 7, č. 4, str. 18

²¹ Tamtéž, str. 17.

4 Historie ženských hnutí na území České republiky

Před vznikem Českého svazu žen, jehož činnost patří mezi hlavní výzkumné otázky této práce, však existovalo několik dalších ženských organizací, které stojí za to nyní zmínit, neboť tato předcházející ženská hnutí umožnila vytvoření Českého svazu žen. První feministická hnutí na území České republiky začala již v 19. století. Obecně feminismus definujeme jako „sociální a politické hnutí, jehož cílem je zaručit ženám rovná práva ve všech sférách života. Vychází z tradice sufražetek, které na počátku 20. století bojovaly za volební právo pro ženy. Existuje mnoho forem feminismu, od těch, jejichž cílem je pouze praktická rovnoprávnost obou pohlaví, až po takové, které jsou zaměřeny ostře proti mužům a odmítají všechny aspekty jazyka a společnosti, v nichž se odráží mužská nadvláda.“²² Feminismus lze dále rozdělit dle stěžejních cílů a zaměření. „V 19. stol. vznikl f. liberální (f. rovných práv), usilující o odstranění některých forem diskriminace žen (např. polit., majetkové, ve vzdělání, v zaměstnání apod.), a f. marxistický, usilující o třídní emancipaci žen. V 60. a 70. letech 20. stol. vznikl f. radikální, bojující proti dominanci mužů ve všech sférách života, a f. sociální, analyzující patriarchální společnost nejen z hlediska třídního, ale i z hlediska pohlaví.“²³

V roce 1920 získaly ženy stejná práva jako muži díky Ústavní listině Československé republiky a od té doby měly ženy své zastoupení v parlamentu. „K obhajobě společných zájmů žen byla v roce 1923 založena nezávislá Ženská národní rada (ŽNR), nepolitický svaz odborových a zájmových organizací, jejímž účelem bylo dosáhnout toho, aby rovnoprávnost ženy, zaručená ústavou, byla uvedena do životní praxe, aby všechny veřejné orgány braly spravedlivý zřetel na zvláštnosti ženina života, na mateřský úkol ženin.“²⁴ Postavení žen však znovu kleslo během období druhé světové války – v roce 1942 byla činnost Ženské národní rady zastavena a veřejná a politická místa, která se do té doby podařila ženám získat, byla opět obsazena muži. Po skončení války se však s ženami obnovila spolupráce a na předválečné působení Ženské národní rady navázala Rada československých žen

²²Ilustrovaná encyklopedie lidské vzdělanosti, Reader's Digest Výběr, 2001, Praha, str. 182.

²³Diderot všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích, díl 1, a-f, Nakladatelský dům OP, 1996, Praha, str. 709.

²⁴Jechová, Květa (2013): Emancipace shora: ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. Roč. 7, č. 4, str. 3.

(RČŽ). Rada československých žen usilovala o „rovné právo na tvorbu zákonů, řízení státu, účast v hospodářském životě, obranu státu, práci za stejných pracovních podmínek, vzdělání a jeho uplatnění, sociální pojištění, účast ve všech oborech lidské činnosti, přičemž ženám měl být všemi způsoby, vědeckými a praktickými, usnadňován jejich úkol v rodině a při výchově dětí v harmonické spolupráci s muži.“²⁵

V roce 1948 se Rada československých žen radikálně změnila a byla od té doby bedlivě sledována KSČ. Díky tomu byla zcela přerušena kontinuita s původními myšlenkami československých ženských hnutí, které zmizely z povědomí společnosti. „Vrcholné orgány se opět snažily o slučování ženských spolků do jednotné organizace, která by podléhala většímu dohledu. Snahy vyvrcholily v roce 1950 založením Československého svazu žen (ČSSŽ). Československý svaz žen vznikl sloučením Rady československých žen a Slovenského svazu žen.“²⁶ Československý svaz žen, později rozdělený na Český svaz žen a Slovenský svaz žen, fungoval jako hlavní ženská organizace po celé období normalizace.

Na mezinárodní úrovni působila organizace Mezinárodní demokratická federace žen (MDFŽ), která vznikla v roce 1945 v Paříži. Od roku 1948 je však sídlo této organizace v Berlíně. Mezi její cíle patřilo „aktivně bojovat za zničení fašismu a vykořenění jeho ideologie, společnými akcemi mobilizovat a organizovat ženy k akcím na obranu jejich politických, hospodářských a společenských práv, uskutečňování sociálního pokroku, bojovat o zlepšení společenské ochrany zdraví, zejména dětí, rozvoj mládeže a samozřejmě boj o mír.“²⁷ Roku 1975 byl na konferenci OSN v Mexico City přijat Světový plán akcí pro rozvoj ženy, ke kterému se přidal i Československý svaz žen. Aktivity v tomto plánu se zaměřovaly především na mezinárodní spolupráci, výchovu, vzdělání, zdraví, atd. a samozřejmě rovnoprávnost, rozvoj a mír. „V rámci reprezentace a propagace socialismu v mezinárodním měřítku

²⁵ Uhrová, Eva (2005): Rada československých žen, Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/rada-ceskoslovenskych-zen> (4.4.2018)

²⁶ Sedláková, Jitka (2015): Žena v období normalizace. Proměny postavení žen v české společnosti 70. a 80. let 20. století na příkladu časopisu Vlasta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filosofická fakulta, Ústav kulturních studií, str. 20.

²⁷ Tamtéž, str. 23.

byl vytvořen Výbor československých žen jako orgán, který se uplatňoval především v kontaktech s Mezinárodní federací demokratických žen.²⁸

5 Český svaz žen

„Československý svaz žen (ČSŽ) byl oficiálně založen v dubnu 1950 na celostátním sjezdu československých žen. Sál pražské Lucerny zaplnilo 1500 delegátek a 800 hostů. Titulky na prvních stranách deníků informovaly o sjezdu jako o začátku boje za mír a štěstí našich dětí.“²⁹ Předchůdkyní Československého svazu žen byla Rada československých žen, která vznikla již v roce 1945. Předsedkyní Rady československých žen byla Milada Horáková, která po založení Československého svazu žen musela ze spolku vystoupit, v roce 1950 byla popravena. Politický proces Milady Horákové začal deset týdnů po vzniku Československého svazu žen. V roce 1947 vznikl díky Radě žen časopis Vlasta, který byl dále orgánem také Československého svazu žen.

Je nutné podotknout, že role KSČ byla v Československém i Českém svazu žen opravdu významná. Komunistická vláda, která v Československu nastoupila 11. března 1948, zasahovala prakticky do všeho. Organizace, jakou byl Československý svaz žen, nemohla být výjimkou. KSČ se snažila o neustálý dozor nad touto organizací, ale i nad všemi tehdejšími spolky v Československu. V padesátých letech se KSČ snažila potlačit masovost Československého svazu žen, v roce 1951 dokonce usilovala o jeho spojení se Svazem československého-sovětského přátelství. „Dne 20. dubna 1952 byl na celostátní konferenci žen v Praze ustaven Výbor československých žen (VČSŽ) jako „střežová“ organizace bez individuálního členství. Pro práci s ženskou populací měly sloužit zvláštní výbory (často označované jako komise žen) v rámci soustavy národních výborů. Proč došlo k této změně, zůstává nejasné. Skutečné důvody likvidace Československého svazu žen nebyly oznámeny. Nepodařilo se najít žádný dokument, který by vysvětlil náhlou změnu koncepce ani podobu této nové ženské organizace. Nabízí se jedině vysvětlení: zesílení sovětského

²⁸ Tamtéž, str. 23.

²⁹ Jechová, Květa (2013): Emancipace shora: ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. Roč. 7, č. 4, str. 9.

vlivu na práci stranických orgánů.“³⁰ Pro komunistickou vládu znamenala „ženská otázka“ především problematiku zaměstnaných matek a v šedesátých letech se snažila o vytvoření příznivého sociálního prostředí pro ženy kombinující zaměstnání s mateřstvím. Mnoho zákonů poskytovalo zaměstnaným matkám výhody, přesto ale přetrvala jistá omezení pro jejich uplatnění. Před normalizací se objevily snahy vymanit se z komunistického dozoru a osamostatnit se a založit nový nezávislý svaz žen. „Obnovený Československý svaz žen (ČSSŽ) byl ustaven v Brně v červenci 1967. Ačkoliv jeho vznik iniciovalo stranické centrum, v podmínkách politické oblevy se stal základnou občanského sebevědomí žen, jejich angažovanosti. K pozitivům nové organizace patřilo, že těžiště činnosti ČSSŽ nebylo na pracovištích, ale v místech bydliště.“³¹

Z této doby je dostupný dokument Návrh stanov Československého svazu žen (Pro okresní konference žen, březen – duben 1967), který nám poskytuje ukázkou, jak se Československý svaz sám definoval a prezentoval:

„Československý svaz žen je dobrovolná organizace, vybudovaná na zásadách demokratického centralismu. Je jedinou ženskou organizací v ČSSR. Rozvíjí svoji činnost ve všech skupinách žen na široké masové základně bez individuálního členství.

Československý svaz žen vychází ve své koncepci ženské otázky z vědeckého světového názoru. V souladu s politickou linií ČSSR podporuje pracovní iniciativu žen ve všech oblastech politického, hospodářského i kulturního života a napomáhá k vytváření souladu mezi pracovním, mateřským a občanským posláním ženy.

Československý svaz žen je součástí Národní fronty.

Československý svaz žen je členem Mezinárodní demokratické federace žen, spolupodílí se na její činnosti a plnění jejího programu. Zastupuje československé ženy pro mezinárodních jednáních.“³²

³⁰ Tamtéž, str. 11.

³¹ Tamtéž, str. 15.

³² SOKA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo kartonu: 1, inventární číslo: 3, Ustavení ČSŽ, 1967-1973, Návrh stanov Československého svazu žen (Pro okresní konference žen, březen – duben 1967).

V květnu 1968 se Československý svaz rozdělil na dva samostatné svazy, a tak vznikl Český svaz žen v Československu a na Slovensku Slovenský svaz žien, oba však zůstaly spojené celostátní radou žen.

Český svaz žen včetně původního Československého svazu žen vznikl pod záštitou politické koalice Národní fronta Čechů a Slováků. *Slovník českých dějin* popisuje Národní frontu jako „orgán, který měl od svého vzniku úkol sjednocovat politický život v Československu. Vznikla ze spolupráce politických stran v boji proti fašismu a byla oficiálně vyhlášena v březnu 1945 při moskevských jednáních o Košickém vládním programu. Tehdy zahrnovala jen stávající povolené politické strany a jen na její půdě se měly řešit veškeré vznikající problémy.“³³ Národní fronta si nárokovala právo rozhodovat o tom, jaké další politické strany a uskupení mohou vzniknout a zapojit se do politického života. Národní fronta se tak v poválečném československém politickém systému stavěla nad parlament a hlavně mimo demokratickou kontrolu. Důsledkem toho získávala KSČ stále větší převahu. „Nejzřetelněji to vyšlo najevo po únorových událostech 1948, kdy „se obrodila na bázi akčních výborů“, uznala vedoucí úlohu KSČ a ihned začala pohlcovat zájmové organizace, jež se chce podílet na politickém a veřejném životě v ČSSR. Tak se stalo, že složkami NF byly vedle KSČ a další politických stran i Ústřední rada odborů, Československý červený kříž, Svaz invalidů a třeba též Český svaz včelařů, svazy chovatelů a Svaz českých filatelistů. Po federalizaci státu se rozpadla na federální a národní NF.“³⁴ V 60. letech řešila Národní fronta i KSČ financování společenských organizací, které byly dosud závislé na státním rozpočtu, což přispívalo k politické závislosti na komunistických institucích. I přesto se ale komunistické vedení snažilo financování společenských organizací a spolků ponechat nezávislé na státním rozpočtu. A to se také povedlo. „Nezávislost posilovala postavení Národní fronty v politickém ústrojí. Vystupovala jako finanční a rozpočtové centrum, disponující nemalým objemem prostředků, což se nelíbilo nejen resortnímu ministerstvu financí. Kromě toho působení Národní fronty jako finančního centra společenských organizací zůstávalo posledním zbytkem z její role koordinátora. Komunistické vedení sice

³³ Vykoupil, Libor (1994): *Slovník českých dějin*, GEORGETOWN, Brno, str. 195.

³⁴ Tamtéž.

vyňalo společenské organizace ze své závislosti na příspěvcích ze státního rozpočtu (zejména převodem části výnosů sportovního sázení), ale nevzdalo se rozhodování o finančních záležitostech Národní fronty a jejích složek. I v této oblasti si udrželo nadále svou „vedoucí roli“, schvalovalo rozpočet Národní fronty a v r. 1967 schválilo přípravu změn ve způsobu financování.“³⁵

V České Lípě byla ustavena okresní organizace konferencí 25. dubna 1967. Této konferenci se zúčastnilo celkem 183 delegátek, byly také zvoleny v 59 místních výborech. Dále se ustavil třicetičlenný okresní výbor a sedmičlenná okresní kontrolní a revizní komise. První předsedkyní okresního výboru se stala Jaroslava Sluková, tajemnicí Marie Palánová, které společně s dalšími sedmi členkami tvořily předsednictvo okresního výboru ČSŽ. V září téhož roku bylo ustaveno pět komisí, a to politicko-výchovná, sociálně zdravotní, pro řešení otázek zaměstnaných žen v průmyslu, pro řešení otázek zaměstnaných žen v zemědělství a pro řešení otázek obchodu a služeb.

Český svaz žen měl hierarchickou strukturu - nejvyšším orgánem byl sjezd ČSŽ, který se konal jednou za čtyři roky. Zde byl zvolen ústřední výbor, který se měl scházet alespoň dvakrát ročně, a také byla zvolena ústřední kontrolní a revizní komise. Mezi zasedáními ústředního výboru byl ČSŽ pod vedením předsednictva ústředního výboru. Okresní organizace fungovaly na podobném principu. „Nejvyšším orgánem ČSŽ na okrese byla okresní konference, svolávaná jednou za dva roky. Delegátky na konferenci byly voleny v základních organizacích podle klíče stanoveného ústředním výborem ČSŽ. Na konferenci byl volen okresní výbor ČSŽ a také okresní kontrolní a revizní komise. Na své ustavující schůzi volil okresní výbor předsednictvo, které se skládalo z předsedkyně, místopředsedkyně, tajemnice a dalších členek předsednictva, jejichž počet a náplň funkcí stanovil okresní výbor. Okresní výbor se měl scházet nejméně čtyřikrát do roka, předsednictvo pak každý měsíc. K zajištění úkolů, stanovených jednak programovým prohlášením, jednak usneseními sjezdu a ústředního výboru, mohl okresní výbor také zvolit také trvalé nebo dočasné komise

³⁵ Kaplan, Karel (2012): Národní fronta 1948 – 1960, Academia, Praha, str. 259.

nebo aktivity.“³⁶ V obcích či na pracovištích pak vznikaly základní organizace, které musely mít minimálně deset členek. „Nejvyšším orgánem základních organizací byla členská schůze, která byla svolávána dle potřeby, nejméně však dvakrát ročně. V praxi se ale mnohdy konala jen jednou za rok výroční členská schůze. Na členských schůzích byly voleny výbory jednotlivých organizací, jejich předsedkyně, hospodářky a revizní komise základních organizací.“³⁷

Revoluce a nový režim znamenaly změnu i pro všechny společenské organizace a spolky podporované Národní frontou Čechů a Slováků. Národní fronta se totiž 7. února 1990 rozpadla, což znamenalo konec Českého svazu žen v takové podobě, v jaké do té doby fungoval. „Po roce 1990, když se změnil politický systém v Československé republice, se Český svaz žen transformoval do občanského sdružení, které je nevládní neziskovou organizací.“³⁸

6 Úvod do romské problematiky

Pro uvedení do problematiky je nutno poskytnout několik definic romské etnické skupiny z dostupné literatury:

„Romové (též Cikáni), původně kočovný národ rozšířený po celém světě, zejména však v jižní a východní Evropě. Analýza jejich jazyka, romštiny, ukazuje na indický původ, ale okolnosti jejich odchodu z Indie do Evropy zůstávají zahaleny tajemstvím. Na dlouhém udržení kočovného způsobu života se podílela skutečnost, že Romové byli už od středověku z mnoha oblastí vyháněni. Živili se na okraji společnosti různými způsoby, od kovářského řemesla přes prodej koní až po hádání z ruky. Od Španělska až po Balkán vynikají Romové už tradičně zejména jako hudebníci. V 19. až 20. století byli ve většině zemí střední a východní Evropy přinuceni se usadit a zanechat kočování, zatímco ve Francii a Británii dosud kočují, i když jejich tradiční vozy už nahradila motorová vozidla. Soužití Romů s majoritní populací je v mnoha státech poměrně problematické; romská menšina je častým

³⁶ SOKA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo fondu: 1420, číslo inventáře: 771, str. II.

³⁷ Tamtéž, str. II.

³⁸ Tamtéž.

terčem rasistických projevů. Za 2. světové války byli Romové nacisty pronásledováni a posíláni do koncentračních táborů.³⁹

Také podle Pavelčíkové leží původ Romů v Indii, kde se stále nacházejí příbuzné skupiny obyvatel. Odsud začali migrovat přibližně od prvního tisíciletí po našem letopočtu, ani u Pavelčíkové však důvod spuštění migrační vlny znám není. „S indickým původem je spojena tmavá barva pleti, oční duhovky a vlasů a další charakteristické znaky od Evropanů odlišného antropologického typu: poměr trupu a končetin, rysy obličeje, často se uvádějí také odlišné charakteristiky sérologické. Přitom je ovšem třeba poznamenat, že z antropologického hlediska nepředstavují současní Romové v žádném případě jednolitý celek, odlišné znaky (barva pleti a oční duhovky, utváření tělesných proporcí, charakteristiky krevních skupin aj.) se naopak uvádějí jako základní rozlišovací znaky jednotlivých etnicky odlišných skupin (u nás např. usedlých a tzv. olašských, původně kočovných Romů).“⁴⁰

Indický původ Romů potvrzují i jiní autoři, nicméně o historii romské populace v Indii se na evropském území nezachovaly vůbec žádné zprávy. Po důvodech, proč Romové z Indie odešli do Evropy, je tedy potřeba pátrat v jiných pramenech. Samková ve své knize uvádí, že podle výpovědi jednoho kurdského účastníka lidsko-právní konference pořádané mezinárodní organizací Minority Rights Group v Londýně roku 1996, lze najít mnoho zmínek o původu a historii romského etnika v kurdských historických listinách, především pak v jezídských záznamech. Podle těch byli dříve Romové kastou bojovníků, kteří měli za úkol chránit Indii před nájezdy expandujících muslimů. Romští vojevůdci tento úkol však nesplnili a proto byli z Indie vyhnáni, navíc jim bylo ještě zakázáno nošení jakýchkoli zbraní. Tato informace však nebyla ověřena.⁴¹ „Někteří badatelé, zabývající se otázkou původu Romů, se dokonce snaží najít argumenty pro výklad o Romech jako ztraceném 13. židovském kmeni Rubenů. K blízkovýchodnímu původu Romů se dále vztahují minimálně dvě ústně předávané tradice, týkající se alespoň pobývání na území dnešního Izraele/Palestiny. Podle

³⁹ Ilustrovaná encyklopedie lidské vzdělanosti, Reader's Digest Výběr, 2001, Praha, str. 191.

⁴⁰ Pavelčíková, Nina (2004): Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, str. 9.

⁴¹ Samková, Klára A. (2011): Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení, Vydavatelství BLINKR, Praha, str. 55-56.

romských pohádek je Romům dovoleno krást, protože se slitovali nad utrpením Ježíše Krista, a aby jej Římané nemohli ukřižovat, ukradli hřebíky, kterými měl být přibit na kříž. Poprava se díky Romům tak alespoň opozdila. Druhou tradicí je uctívání „Kali Sára“, tedy černé Sary. Ta měla připlout jako černá (romská) služka s Máří Magdalénou a dalšími dvěma Mariemi na jih dnešní Francie. Pouť k svaté Sáře, která se koná každoročně koncem května, je celoevropskou čistě romskou záležitostí.“⁴²

Tyto definice se zaměřují na vnější vlastnosti a původ, vynechávají přitom jejich povahové rysy. Ty se vyskytují spíše v beletristických textech, především těch starších, kde můžeme nalézt tehdejší názory na ještě kočující Romy. „Figury „cikánů“ a „cikánek“ - svůdných tanečnic, žárlivých milovníků, lstivých zlodějů, nevyzpytatelných hadaček – už od raného novověku krouží evropským kulturním povědomím. ... Stereotyp „cikána“, s nímž se setkáváme v literárních, vědeckých či publicistických textech nebo výtvarných dílech, se přitom od romantismu až do dnešních dob víceméně nemění a příliš se neodlišuje ani od schémat uplatňujících se například v současných médiích.“⁴³

Významným bodem v romské problematice je i samotné označení této menšiny. Zatímco dnes je politicky korektním označením Romové a pojmenování Cikáni se nám jeví spíše jako hanlivé, do roku 1969 se používalo pouze označení Cikáni, a to i v úředních listech a jiných dokumentech. Až sedmdesátá léta přinesla změny v pojmenování romské skupiny. Od roku 1969, kdy vzniká Svaz Cikánů-Romů, se v české společnosti začíná prosazovat označení Romové. Do té doby se používalo pojmenování Cikáni, které bylo tehdy zcela politicky korektní. „Označení Romové, které se v roce 1969 poprvé objevilo za pomlčkou vedle názvu Cikáni, mělo vnést do tehdy tvrdě asimilačně pojaté tzv. cikánské otázky prvek etnického uvědomění a lidské důstojnosti. Na prvním mezinárodním sjezdu Romů v Londýně v dubnu r. 1971 bylo přijato pojmenování „Roma“ jako oficiální název s mezinárodní platností, v souladu se světovým trendem nahrazovat dosud užívaná exoetnonyma etnických a národnostních

⁴² Tamtéž, str. 55.

⁴³ Soukup, Daniel (2013): „Cikáni“ a česká vesnice: konstrukty cizosti v literatuře 19. století, NLN – Nakladatelství Lidové noviny, Praha, str. 7.

skupin jejich vlastními označeními (endoetnonymy).“⁴⁴ Od toho roku se pak v československých oficiálních dokumentech běžně používalo dichotomické označení Cikáni-Romové, samostatné pojmenování Romové se začalo používat až v roce 1989, kdy „byli Romové politickým rozhodnutím začleněni mezi ostatní národnostní menšiny Československé federativní republiky a od této doby se mohli sdružovat na národnostním principu a rozvíjet vlastní jazyk a kulturu.“⁴⁵ Jak ale píše Renata Weinerová, její výzkum ukázal, že „ačkoliv stereotypy mají v obecné rovině schopnost se měnit, dokonce i během doby vyhasínat a pozvolna mizet, ukazuje se, že historické stereotypy projevující se v používání přetrvávajícího názvu Cikáni jsou doposud velmi silné a rezistentní.“⁴⁶

Česká republika patří ke státům s vysokým absolutním i relativním množstvím romské populace a Česká Lípa patří mezi severočeská města, která se vyznačují velmi vysokým relativním zastoupením Romů. „Romové tak představují jednu z nejpočetnějších menšin, která se profilovala a emancipovala teprve v nedávných desetiletích a zvláště pak v polistopadovém období po r. 1989. Základem jejich etnické identity je jazyk, slovesnost a kulturní tradice.“⁴⁷ V sedmdesátých letech žila z celkového množství romské populace více než čtvrtina Romů v Severočeském kraji, kde také měli romští obyvatelé nejvyšší zastoupení v úhrnu obyvatelstva.⁴⁸

V současnosti se na národní úrovni zabývají integrací Romů dva vládní orgány, a to Rada vlády ČR pro záležitosti romské menšiny v součinnosti s Radou vlády pro národnostní menšiny, která podporuje integraci Romů z národnostního hlediska.⁴⁹

Dnes existuje Mezinárodní romské hnutí (MRH), které se snaží na nadnárodní úrovni upozorňovat na sociální a ekonomické vyloučení Romů a na porušování jejich lidských práv. Toto hnutí bývá také spojováno s usilováním o uznání romského

⁴⁴ Weinerová, Renata: Stereotypy v pojmenovávání Romů v České republice. In: Bittnarová, Dana (2013): Etnické komunity, Romové, FHS UK, Praha, str. 33.

⁴⁵ Tamtéž, str. 34.

⁴⁶ Tamtéž, str. 51.

⁴⁷ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 105.

⁴⁸ Tamtéž, str. 88.

⁴⁹ Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012, Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Odd. kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, Praha 2013, str. 18.

národa. „Hlavní pilíře mezinárodního romského hnutí byly postaveny mezi šedesátými a osmdesátými lety minulého století. Devadesátá léta pak zůstávají těžištěm změn na poli pro-romské politiky, charakteristické význačnými posuny od politiky asimilace k politice integrace, multikulturalismu a charakteristické větším vlivem mezinárodní politiky na formování koncepcí pro-romské politiky, aktivitami soukromých nadací a rostoucím počtem neziskových organizací. Zatímco v poválečných letech byly těžištěm působnosti mezinárodního romského hnutí země západní Evropy, především Německo, Velká Británie a Francie, v devadesátých letech se těžiště agitace proti vyloučení a každodenní diskriminaci přesunulo do střední a východní Evropy.“⁵⁰ V Československu došlo stejně jako ve zbytku východní Evropy k vytvoření závislosti romské menšiny na státu, který řešil jejich sociální a ekonomické problémy.

V devadesátých letech byla romská politika a otázka lidských práv ovlivněna velkou romskou migrací. „Romové migrovali z Východu na Západ prakticky od skončení druhé světové války, nejprve v rámci výměnných transportů mezi jednotlivými státy (např. Itálie – Švédsko), později v rámci rodinných vazeb či „omylem“ v rámci vyhnání etnických Němců z Polska, Československa, v šedesátých letech ilegálně a v osmdesátých letech v rámci migrace z Jugoslávie a Polska do Německa a Rakouska. V devadesátých letech se romská migrace stala reakcí na růst rasově motivovaného násilí vůči Romům a diskriminace v řadě zemí východní Evropy. Ke konci devadesátých let se pak stala více méně azylovou migrací následkem zpřísnění migračních režimů států EU.“⁵¹

Mezinárodní romské hnutí ale kromě migrace ovlivňovalo plno dalších faktorů. Změny přinesl především konec studené války, díky čemuž se západní a východní romské organizace mohly spojit a spolupracovat, a těžiště hnutí se přesunulo ze západu do střední a východní Evropy. „Mezinárodní organizace začaly věnovat zvýšenou pozornost situaci Romů na počátku devadesátých let, kdy se situace Romů stala součástí redefinované kolektivní bezpečnosti OBSE, motivované obavami některých členských států z využití etnických střetů a nacionalismu k udržení

⁵⁰ Jakoubek, Marek a Budilová, Lenka (2008): Romové a Cikáni - neznámi i známí: Interdisciplinární pohled, Leda, Voznice, str. 23.

⁵¹ Tamtéž, str. 24-25.

komunistické nomenklatury u moci. Témata kolem Romů byla formulována pomocí konceptů lidských práv a menšinových práv a prošla postupným vývojem v souladu s tím, jak se vyvíjela interakce mezinárodních organizací, členských států a nevládních organizací na téma dodržování lidských práv.⁵² Ze všech organizací se na změně koncepcí pro-romské politiky nejvíce podílela Evropská unie.

Na Mezinárodním romském hnutí se angažuje mnoho aktérů – Romové, státy, různé soukromé nadace a organizace, a to především organizace mezinárodní. „Význam mezinárodních organizací pro romské hnutí je umocněn tím, že Romové nemají příliš mnoho tradičních zdrojů, např. finančně zajištěnou diasporu, stát, který by pomohl ochránit jejich zájmy. I když mezinárodní politika nebyla hlavním faktorem pro vznik a vývoj mezinárodního romského hnutí, nelze podcenit roli mezinárodních organizací, jako jsou Rada Evropy, Organizace bezpečnosti a spolupráce v Evropě a Evropská unie, v umožňování nových forem přeshraniční spolupráce a politické reprezentace Romů.“⁵³ Významnou roli hrála i řada neromských organizací, kterým šlo původně o obhajobu lidských práv obecně, ale časem svůj zájem začaly soustředit na situaci romské menšiny. Nejvíce se tyto organizace zaměřovaly na pomoc Romům v zemích bývalého sovětského bloku. „S postupem času se obhajování práv Romů stalo komplexnějším, protože lidsko-právní aktivisté získali finanční podporu soukromých nadací se zájmem ovlivňovat postkomunistickou transformaci a to jim umožnilo podávat specifické, detailně zpracované stížnosti o porušování lidských práv v oblasti zdraví, vzdělání, bydlení a zaměstnanosti v rámci monitorovaných mechanismů při úmluvách OSN a vznikajících monitorovacích mechanismů Rady Evropy.“⁵⁴ Nejznámějším aktivistou za romská práva byl v devadesátých letech German Marshal Fund. Na scéně však chyběla romská reprezentace podílející se na formování politiky. Vznikaly proto projekty, které měly Romy v takové činnosti podpořit. Mezi takové projekty patřil například Projekt pro etnické vztahy (PER), který pomohl ke vzniku romské elity. Výsledkem bylo, že se tedy postupně začala vytvářet etnická politická reprezentace, jejíž aktivity „lze nazvat „pozitivním zájmem“,

⁵² Tamtéž, str. 37-38.

⁵³ Tamtéž, str. 32.

⁵⁴ Tamtéž, str. 33.

což jsou specifické požadavky a pohled na strategie potírání diskriminace a zlepšení životních podmínek celé romské komunity. Pozitivní vliv sítí na obhajobu lidských práv a situaci Romů konfrontoval styl práce romských agitátorů. Zejména problém legitimitnosti romské reprezentace nabyl obří velikosti. Nepřímá a přímá podpora mezinárodní sítě na obhajobu lidských práv vytvořily dojem, že reprezentace Romů na etnické bázi je lepším z možných řešení.⁵⁵ Sami agitátoři se nazvali „brokery“ hrajícími si s mezinárodními organizacemi pro své záměry. Postupně vytvořili politický konstrukt romských práv, hlavním cílem romských elit však zůstalo dosáhnout volené politické reprezentace. To se povedlo jen v nadnárodní úrovni, vně mezinárodních organizací.

Během své existence „mezinárodní romské hnutí“ vykrytalizovalo do čtyř základních proudů, kterými jsou: (1) boj za symbolické uznání, (2) lidsko-právní aktivismus, (3) odškodnění obětí holocaustu a (4) vytvoření evropské politické reprezentace. Tyto čtyři proudy vykazují kontinuitu činností a jsou zastoupeny třemi organizacemi, a to: (A) Mezinárodní romskou unií, (B) Romským národním kongresem a (C) Centrální radou německých Sintů a Romů.⁵⁶ Mezinárodní romská unie se věnovala především hledání romských kořenů v Indii a rozšiřování povědomí o romské kultuře a historii u veřejnosti. Snažili se také získat území pro vybudování vlasti Romů, které mělo být v dnešním Somálsku. Romský národní kongres se zase více soustředil na porušování lidských práv v Německu a připomínání utrpení Romů během druhé světové války. A poslední, Centrální rada německých Sintů a Romů, si kladla za hlavní cíl odškodnění Romů a Sintů za zločiny spáchané nacisty.

7 Romská menšina – problém sociálního vyloučení

Romové bývají majoritní společností mnohdy viděni jako cizinci, kteří odněkud přišli a nepatří mezi nás, jsou těmi „druhými“.⁵⁷ Dnes jsou Romové pokládáni za sociálně vyloučenou skupinu. „Historické a etnografické analýzy vypovídají o tom, že

⁵⁵ Tamtéž, str. 34.

⁵⁶ Tamtéž, str. 36.

⁵⁷ Bittnerová, Dana, Doubek David, Levínská, Markéta (2015): Pomoc a pořádek: Kulturní modely v pomáhajících profesích, FHS UK, Praha, str. 67.

Romové nikdy nebyli považováni za rovnocenné příslušníky české společnosti či právoplatné občany českého státu, ale že jejich místo bylo na okraji.⁵⁸

Obecně jsou sociálně vyloučené lokality „vnímány jako „romské“, a to i v těch případech, kdy Romové v dané lokalitě netvoří statistickou většinu. Hranice této lokality mohou být i symbolické (když je lokalita vnímána jako tzv. „špatná adresa“, hovoří se o ní jako o „domu hrůzy“, „ghettu“, „Bronxu“ apod.). Z tohoto vymezení plyne určité riziko, že za SVL bude považováno každé místo obývané Romy.“⁵⁹

Sociální vyloučení se projevuje nejčastěji v chudobě a nízkém příjmu, řídké či neexistující sociální síti, v bydlení a životě v kontextu lokality, ve vyloučení ze služeb, nejvíce se však vyloučení projevuje v omezeném přístupu na trh práce. Častá nezaměstnanost u Romů souvisí s kvalifikací a úrovní vzdělání. Pro představu uvádím situaci Libereckého kraje v roce 2007: „Šetřením znalostí pracovníků obcí s rozšířenou působností bylo zjištěno, že mezi 3812 dospělými Romy v Libereckém kraji nedokončilo základní školu 2539, tj. 66,6%, základní školu ukončilo 928, tj. 24,3%, vyučeno 298, tj. 7,8% a střední nebo vyšší školu má ukončenu 42, tj. 1,1% osob.“⁶⁰

Tyto problémy však nejsou ničím novým, s nezaměstnaností a nízkým vzděláním se Romové potýkali i dříve. Z tabulky, kterou Nečas uvádí ve své knize, vyplývá, že „Romové v r. 1980 prošli především základním a pak v neúměrně malém podílu učňovským vzděláním, zatím co počty romských absolventů odborných, středních a vysokých škol zůstávaly téměř zanedbatelné.“⁶¹ Příčinou těchto problémů jsou dvě věci: zaprvé romské děti již nastupovaly na základní školy s nevýhodou, neboť většina z nich předtím nenavštěvovala mateřskou školu, která je zásadní v rozšiřování slovní zásoby, v celkovém rozumovém vývoji a především ve zvládnutí češtiny coby vyučovacího jazyka, která je druhým faktorem ovlivňující jejich nízkého

⁵⁸ Šimíková, Ivana: Romové jako sociálně vyloučená skupina. In: Navrátil, Pavel a kol. (2003): Romové v české společnosti, Portál, Praha, str. 56.

⁵⁹ GAC, spol. s.r.o. (2015): Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR, Praha, str. 17.

⁶⁰ Holec, Josef (2007): Analýza romských komunit Libereckého kraje, Krajský úřad Libereckého kraje, odbor sociálních věcí, bezpečnosti a problematiky menšin, str. 11.

⁶¹ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 95.

dosaženého vzdělání. Jelikož mezi sebou Romové mluví romsky, jejich znalost češtiny je omezená a často modifikovaná kombinací s romštinou.

Romové byli a stále jsou v české společnosti velmi neoblíbenou skupinou, jak dokazuje mnoho výzkumů veřejného mínění. Například díky výsledkům výzkumu Institutu veřejného mínění, který od roku 1991 zjišťuje postoje k národnostním menšinám, víme, že v posledním desetiletí 20. století patřili Romové mezi nejhůře vnímané národnostní menšiny žijící na českém území. „Ve srovnání s ostatními národnostmi údaje z posledních deseti let potvrzují, že romské etnikum je stále skupinou, vůči které má většina – více než dvě třetiny dotázaných – zformovaný nepříznivý vztah.“⁶²

Sociálním vyloučením Romů je jim odepřeno uspokojení základních psychologických potřeb, kterými jsou pocit bezpečí, náležitost někam, identifikace, láska, úcta a prestiž. Podle Samkové Romům žijícím v České republice pocit bezpečí dlouhodobě schází. Co se týče náležení někam, pak Romové náleží jen do romské komunity. „Je pozoruhodné, jak málo si pedagogičtí i sociální pracovníci všímají skutečnosti, že nejen děti, ale i dospělí jsou jejich komunitou přijímáni bezpodmínečně. Jediným důvodem odepření bezpodmínečného přijetí je porušení tradičních romských hodnot, avšak i toto odepření je pouze podmíněčné a může být dočasné. To, co ještě před deseti či dvaceti lety bylo netolerovatelné a vedlo k nevratnému vyloučení, je dnes i v romské komunitě tolerováno, protože se zvětšujícími se tlaky si jsou Romové jakoby vědomi (jejich jednání je spíše v tomto směru intuitivní než racionálně zdůvodněné), že porušení tradičních romských hodnot může být důsledkem situace, do které se jedinec dostal pod tlakem Osudu; ten zde do velké míry představuje právě majoritní společnost.“⁶³ Romská komunita dnes ustupuje od svých tradičních hodnot, a to ve smyslu jejich úpadku, a také ve smyslu rozvoje tolerance. Dále je zde otázka identifikace, která víceméně souvisí s představou, kdo je to Rom, přičemž „Rom je velmi často majoritní společností zařazován k svému

⁶² Prudký, Libor: Sociální vyloučení Romů na základě vybraných výsledků empirických výzkumů. In: Navrátil, Pavel a kol. (2003): Romové v české společnosti, Portál, Praha, str. 73.

⁶³ Samková, Klára A. (2011): Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení, Vydavatelství BLINKR, Praha, str. 61-62.

etnickému/národnostnímu původu na základě sociálního statusu. Pakliže tento sociální status ztratí, dochází nejen k tomu, že začne o své vlastní identifikaci pochybovat sám Rom, ale začne o ní paradoxně pochybovat i člen majoritní společnosti.⁶⁴ Jednoduše řečeno, lidé z většinové společnosti jsou ovlivněni svými předsudky natolik, že pokud se setkají s Romem v pozici např. lékaře či právníka, reagují na to často nevhodně. Objevuje se tedy u většinové společnosti tendence, že „chudý a nevzdělaný“ Rom je pro ně špatně, ale „bohatý a vzdělaný“ Rom je pro ně také nepřijatelný. Další potřebou je láska, jenže „mimořádná soudržnost vztahů mezi romskými partnery je dána ekonomickou a sociální nutností a vyvstává otázka, do jaké míry by tyto vztahy byly soudržné, pokud by tyto stmelující tlaky neexistovaly. Je možné se domnívat, že v případě neexistence sociální nutnosti a vnějšího tlaku společnosti – za situace, kdy tento vztah představuje jediné útočiště – by počet rozchodů a rozvodů v romské populaci velmi rychle dosáhl stejné četnosti jako v majoritní společnosti.“⁶⁵ Tento nedostatek lásky ovlivňuje Romy v jejich přístupu k druhým, především pak majoritě, který se změní v tendenci vidět ostatní pouze jako zdroj nedostatkových statků, hlavně těch materiálních. „Zde dochází k paradoxnímu jevu, kdy nedostatek lásky v mezilidských vztazích mezi Romy a členy majoritní společnosti vede k přehlížení skutečných potřeb jak členů majoritní společnosti, tak romské komunity, přičemž obě tyto potřeby a jejich naplňování jsou zcela opodstatněné. Vzájemná ne-láska tak vede nejen k ochuzení obou komunit, ale i k pocitu ohrožení, a to vzájemně. Příčinou tohoto stavu je skupinové myšlení znemožňující individualizaci vztahu a vznik kladného citového angažmá – lásky – k tomu druhému.“⁶⁶ Podíváme-li se na úctu mezi Romy, zjistíme, že zde platí naprosto jiná měřítko pro určení, kdo si úctu zaslouží a kdo ne. Na rozdíl od většinové společnosti v romské komunitě nezískává automaticky úctu s největšími kariérami úspěchy a finančním bohatstvím, ale ten, kdo žije v souladu s romskými tradicemi. Tedy „i velmi chudý Rom může požívat úcty. To se ovšem týká úcty pouze uvnitř romské komunity. To, o co se Romové opakovaně snažili – naprosto bezúspěšně – bylo získání úcty majoritní společnosti. V tomto ohledu se objevují důsledky naprostého nedostatku jakékoliv koncepce všech vlád a jejich „konceptů“

⁶⁴ Tamtéž, str. 63.

⁶⁵ Tamtéž, str. 64.

⁶⁶ Tamtéž, str. 64.

vůči romské komunitě, kdy vůbec nikdo z odpovědných činitelů nepochopil, co je pro Romy tím správným platidlem, za něž jsou ochotni udělat v podstatě cokoliv: je to pochopitelně úcta. Žádná z vlád nevytvořila strategický plán výrazné podpory jedinců, jejichž jednání by bylo v souladu se zájmy majoritní společnosti a žádná z nich tyto Romy systematicky nepodporovala.“⁶⁷ Poslední psychologickou potřebou je prestiž spojená s ekonomickým statusem. Ačkoliv se může zdát, že úcta a prestiž jsou si blízké pojmy, je třeba si uvědomit, že nejsou jedno a to samé. Člověk s prestiží totiž automaticky nenabývá také úcty a naopak. Samková je přesvědčena, že „samotným Romům se ve vztahu k majoritní společnosti pojem „úcta“ a „prestiž“ plete. Na základě odpozorovaných vzorců chování tak zvaně úspěšných členů majoritní společnosti jsou přesvědčeni, že pokud dosáhnou prestiže, dostane se jim ze strany majoritní společnosti automaticky i úcty. Protože po tvrdé masáži zejména bulvárními médii spojují prestiž u majoritní společnosti s dosažením materiálního standardu „boháčů“, domnívají se, že nabytím bohatství – a to jakýmkoliv způsobem – se jim dostane i úcty majoritní společnosti, a tedy i přijetí majoritní společností.“⁶⁸ V tomto případě je problémem nedostatek komunikace mezi majoritou a romskou menšinou, která by přispěla k porozumění, co tedy Romům pomůže získat prestiž a úctu zbytku společnosti.

Sociální vyloučení Romů sahá dále, než se možná v první chvíli zdá. Sociální vyloučení romské menšiny není trendem tohoto a předchozího století. Romové v minulosti vždy stáli na okraji společnosti. Podle Himla již v raném novověku „lidé, nezačlenění do hierarchické sociální struktury, byli často prezentováni jako její ohrožení, byly jim připisovány úklady, organizovaná spiknutí a snahy společnost narušit a rozvrátit.“⁶⁹ Mezi takové lidi patřili již od středověku Židé a nevěřící, ale především lidé neusedlí jako tuláci a kočovní Cikáni. Neusedlí lidé byli označováni za vagabundy a byli kvůli své neusedlosti stíháni vrchností. Himl ve své knize píše, že „na veřejnosti se od 60. let minulého století ke slovu jednak dostávali sami příslušníci menšin a okrajových skupin a při hledání své (kolektivní) identity se logicky obraceli i

⁶⁷ Tamtéž, str. 65.

⁶⁸ Tamtéž, str. 65-66.

⁶⁹ Himl, Pavel (2007): Zrození vagabunda: Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století, Argo, Praha, str. 17.

do minulosti. Nereklamovali pro sebe jen osvícenskou emancipaci a rovnosti „tady a teď“, ale i právo na vlastní minulost, tedy nejen na odlišnou interpretaci, ale i na „vytváření“ dějin. Tím poněkud narušili představu, že jedny dějiny se jednoduše vyvíjejí jedním směrem a mají jeden význam. Rozrůznění přítomné společnosti s sebou neslo i rozrůznění minulosti. Prameny, které vznikly ze střetu marginalizovaných jednotlivců a skupin s dobovými normami, zároveň vycházely vstřícně po dějinách zakoušených těmi, kdo je v klasickém podání „netvořili“, ale byli až do té doby představováni spíše jako jejich objekty, tedy „malými lidmi“, poddanými, případně pronásledovanými, poraženými či přímo oběťmi.“⁷⁰

Důsledkem sociálního vyloučení je odloučení Romů od majoritní společnosti a státu, ve kterém žijí. Zároveň jsou Romové naprosto vyloučeni z participace na moci byť i v procentu odpovídajícím romské populaci. „Jestliže se spokojíme s hrubými údaji a budeme uvažovat, že ČR má 10 milionů obyvatel a Romů je 300 000, pak jde o 3% populace. Ve dvousetčlenné Poslanecké sněmovně by mělo tedy být pět až šest romských poslanců, v Senátu jeden senátor. V obecních zastupitelstvech pak s ohledem na konkrétní přítomnost Romů v obci aktuální procentuální podíl. Přesto i v obcích, kde romské obyvatelstvo tvoří i více než 3% celostátního průměru, pravidelně není romský zastupitel ani jeden.“⁷¹ A obdobně je to i s poměrným obsazením vysokých státních úřednických pozic až po řadové pracovníky státní správy. Dosud také žádný Rom nevykonával funkci ministra či senátora. „Z uvedeného je zřejmé, že Romové jsou zcela odtrženi od státu, ve kterém žijí. Zcela jim chybí být jediný druh kontaktu s majoritní společností, který by nebyl založený na mocenské superioritě člena většiny. Na tomto místě je zapotřebí se vrátit ke srovnání, tak populárnímu v médiích, podle kterého například Vietnamci nebo členové jiných národností žijících v České republice „problémy nedělají a jsou plně integrováni“.“⁷² Samková, která píše o problému odloučenosti romské menšiny od většinové společnosti v České republice, však zcela vynechává jeden významný faktor, který může být příčinou, proč Romové nezastávají vysoké úřednické či politické funkce, a to

⁷⁰ Tamtéž, str. 18.

⁷¹ Samková, Klára A. (2011): Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení, Vydavatelství BLINKR, Praha, str. 45.

⁷² Tamtéž, str. 45-46.

je vzdělání. Lidé ze sociálně vyloučených skupin dosahují většinou pouze základního vzdělání, které je pro taková zaměstnání nedostatečné. Situace se přitom stále zhoršuje. Podle *Gabalovy zprávy* z roku 2015 je v delším časovém období zřejmé, „že vzdělanostní úroveň romských obyvatel sociálně vyloučených lokalit se nelepší. Generace otců má obecně spíše vyšší vzdělání než generace synů, kteří získali vzdělání po roce 1989.“⁷³

8 Právní rámec integračního procesu Romů do československé společnosti během období normalizace

V současnosti z právního hlediska „podle zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, je Romem pouze ten, kdo se přihlásí k romské národnosti.“⁷⁴ To však komplikuje přehled o počtu romských obyvatel na Českolipsku i v jiných krajích, neboť například v roce 2001 se při sčítání přihlásilo k romské národnosti pouhých 98 osob. Podle odhadu kvalifikovaného romského poradce ale momentálně žije na Českolipsku přibližně 2500 Romů, z toho asi 400 v České Lípě.⁷⁵ Pro srovnání podle Přehledu českých okresů a měst, v nichž bydlel k 31. 12. 1968 větší počet romského obyvatelstva, který zpracovala Komise vlády ČSR pro otázky cikánského obyvatelstva, žilo v České Lípě v roce 1968 celkem 638 Romů.⁷⁶ Sledování počtu romského obyvatelstva v České republice bylo v sedmdesátých letech mnohem organizovanější a díky tomu také přehlednější. Statistický úřad tehdy „sledoval romské obyvatelstvo samostatně i v průběhu pravidelných sčítání lidu, takže bylo možno se více dozvědět i o jeho oficiálně vedených strukturách. Ty se nijak radikálně neměnily, celkový počet romských obyvatel naopak s každým desetiletím výrazně narůstal zejména díky stále ještě vysokému přirozenému přírůstku a současnému zlepšování

⁷³ GAC, spol. s.r.o. (2015): *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*, Praha, str. 77.

⁷⁴ Holec, Josef (2007): *Analýza romských komunit Libereckého kraje*, Krajský úřad Libereckého kraje, odbor sociálních věcí, bezpečnosti a problematiky menšin, str. 3.

⁷⁵ Tamtéž, str. 21.

⁷⁶ Pavelčíková, Nina (2004): *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, str. 160.

zdravotního stavu dětí i dospělých (význam měla zřejmě i přesnější evidence). V roce 1980 zaznamenalo sčítání obyvatelstva v českých zemích 88 587 Romů.⁷⁷

Normalizační období je specifické tím, že se změnila dosavadní politika v integraci Romů. V sedmdesátých letech přicházejí nová nařízení a nové postupy v asimilování Romů do české společnosti, které platí až do roku 1989, kdy se systém hroutí.

Době, které se budu ve své práci věnovat, předchází politika bezvýhradné asimilace Romů. Na území Československa se pohybovalo mnoho Romů, kteří „k nám přicházeli buď jako kočovní přes Rumunsko a Maďarsko z Balkánu, nebo jako usedlí a polousedlí z koncentrací na Slovensku, zejména z jeho východní části. ... Jejich příchod z jihovýchodu na Slovensko a odtud dále do českých zemí se odehrál bezprostředně po skončení druhé světové války a nebyl zřejmě tak početný, jak se ve veřejném mínění traduje. Mnohem hojnější a dlouhotrvající bylo zpočátku spontánní a pak organizované stěhování Romů z agrárního slovenského prostředí do českého pohraničí a především do českých průmyslových aglomerací.“⁷⁸ Důvodem jejich příchodu byla touha po nových ekonomických a sociálních možnostech.

Komunistická vláda usilovala o ukončení kočovného života Romů a o jejich usazení, proto v roce 1958 bylo kočování zakázáno. V rámci usazování byly romským rodinám přidělovány domy a byty. Jednalo se však převážně o bydlení dosti nevyhovující. „V pohraničních vesnicích byly romským rodinám v poválečných letech téměř záměrně poskytovány k bydlení rozptýlené samoty, o kterých se předpokládalo, že budou novými obyvateli v dohledné době buď opuštěny, nebo zcela zničeny. K pustošení bytového fondu romskými nájemníky však docházelo i ve starých městských zástavbách a dokonce i v okrajových městských sídlištích.“⁷⁹ Pro romské rodiny ale i takové domy a byty znamenaly posun k lepšímu bydlení. Přidělené domovy však obývali podle svých starých zvyků, kdy se všichni rodinní příslušníci zdržovali společně v jedné místnosti, kde také přijímali početné návštěvy, zatímco

⁷⁷ Tamtéž, str. 110-111.

⁷⁸ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. Vyd., str. 85.

⁷⁹ Tamtéž, str. 93.

zbylé místnosti zůstávaly často neobývané. Až v sedmdesátých letech se Romové v úrovni bydlení začali přibližovat majoritní společnosti, „a zvyšovali nejenom požadavky na větší byty, ale i nároky na jejich dokonalejší vybavení a zařízení. Dalších pokojů přitom užívali spíše na parádu než k funkčnímu obývání a zařizovali je nákladným nábytkem a někdy až nevkusnými doplňky.“⁸⁰

Po usazení přišla v padesátých letech kategorizace Romů na základě jejich schopnosti asimilovat se s většinovou společností. Kategorie byly celkem tři: 1. kategorie zahrnovala romské rodiny, které bydlí „rozptýleně po území státu, osvojily si základní pracovní a hygienické návyky. Posílají své děti pravidelně do školy, nemigrují za prací ani nehledají nová bydliště, jsou podchyceny v evidenci NV.“⁸¹ Stále však vyžadují pomoc a kontrolu patronů ze společenských organizací, díky nimž mohou v budoucnosti splynout s majoritní společností. Do 2. kategorie patří Romové, kteří žijí v romských osadách, často se stěhují a vykazují nechuť k práci, nestálost a nespolehlivost, nicméně mají snahu se změnit. „Jejich asimilaci brzdí setrvání v nevhodném prostředí, zejména v původních romských osadách, jsou proto „zralí“ pro plánovitý rozptyl, který je ovšem třeba provádět na základě celostátního přehledu a dohledu, za materiální pomoci a spolupráce národních výborů a společenských organizací.“⁸² Poslední, 3. kategorie, je „nejzaostalejší skupina, žijící typickým cikánským způsobem, z ní se „rekrutují zloději, příživníci, chronicky nemocní, invalidní důchodci, kteří se nechtějí léčit“. Její členové nedodržují základní pravidla hygieny, žijí ve velmi nezdravém prostředí. Muži nechtějí pracovat nebo vykazují vysokou absenci a fluktuaci, ženy se nabízejí k prostituci, jejich děti zameškávají školní výuku, žebrají, často jsou zařazovány do dětských domovů či výchovných ústavů.“⁸³ Podle asimilační politiky byla samozřejmě nejžádanější 1. kategorie. Problémem však bylo, že Romové z 1. kategorie, ačkoliv se zdáli být dostatečně asimilováni, se v sedmdesátých letech, kdy asimilační tlaky polevily, začali navracet ke starým zvyklostem a romským hodnotám. Nemluvě o tom, že národní výbory

⁸⁰ Tamtéž, str. 92.

⁸¹ Pavelčíková, Nina (2004): Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, str. 88.

⁸² Tamtéž, str. 88.

⁸³ Tamtéž, str. 88.

přijímaly nové romské usedlíky jen velmi neochotně, neboť často docházelo místo k asimilaci k narušení procesu zlepšování sociální úrovně mezi již usazenými Romy. Na konci šedesátých let se tedy jasně ukázalo, že asimilační politika byla neúspěšná.

V době normalizace byla politika asimilace nahrazena tzv. kulturně-společenskou integrací Romů. Koncepce kulturně-společenské integrace romského obyvatelstva nyní stála na vědeckých poznatcích a terénních výzkumech. „V letech 1970-1989 se uplatnil ve státní politice vůči Romům program sbližování romské menšiny s majoritní společností. Usnesení vlády ČSR č. 279/1970 Sb. ke Zprávě o stavu řešení otázek cikánského obyvatelstva opustilo předcházející koncepci násilné asimilace. Cílem příštích opatření, o která měla pečovat Komise vlády ČSR pro otázky cikánského obyvatelstva, se stala společenská integrace Romů, označených poprvé jako zvláštní etnická skupina. O dva roky později vytyčila podobnou politiku vláda SSR, jejíž usnesení označilo za konečný cíl akulturaci Romů. Usnesení vlády ČSSR č. 231 ze 24. srpna 1972 schválilo koncepci společensko-kulturní integrace Romů. Potírání etnických specifik nedosahovalo ostře vyhocené podoby, jakou měla striktně asimilační koncepce předcházejícího období.“⁸⁴

Výše zmíněným usnesením č. 279/1970 také vláda stanovila tzv. komisi vlády ČR pro řešení otázek cikánského obyvatelstva. Komise měla devatenáct členů, kteří zasedali pod vedením ministra práce a sociálních věcí. Členstvo se skládalo z náměstků dalších ministerstev, zástupců krajských komisí a organizací NF a také předseda SCR (Svaz Cikánů-Romů). „Komise se pak až do svého zrušení v roce 1988 pravidelně scházela, podílela se na přípravě koncepčních materiálů, koordinovala a kontrolovala činnosti jednotlivých ministerstev a dalších centrálních orgánů a nechávala si v určitých časových intervalech předkládat jejich zprávy o plnění vládních usnesení k romské problematice.“⁸⁵

Působení komise bylo úzce spjato s Ministerstvem práce a sociálních věcí. „Předsedou byl ministr práce a sociálních věcí Emilián Hamerník, porady se

⁸⁴ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 103.

⁸⁵ Pavelčíková, Nina (2004): Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, str. 111.

odehrávaly přímo na ministerstvu a přes koordinaci s ostatními rezorty se činnost komise opět zaměřila převážně na sociální oblast. Mimo to se věnovala také vzdělávání a zvyšování kvalifikace, především romské mládeže, projednávána byla otázka zdravotní prevence a hygieny.⁸⁶

Podle usnesení č. 231/1972 se „v dalším vývoji romského etnika v ČSSR stala stěžejním úkolem tzv. všestranná kulturní a společenská integrace Romů, která měla spočívat na postupném vyrovnání průměrné životní úrovně romského obyvatelstva s majoritou. Vláda v dokumentu zdůrazňuje, že tento úkol je třeba chápat jako dlouhodobý.“⁸⁷ Z tohoto důvodu byl kladen důraz především na výchovu a vzdělání mladé generace, včetně rozvoj kulturních a společenských aktivit.

V této oblasti se angažoval především Svaz Cikánů-Romů, který usiloval také o udržení tradiční romské kultury. Svaz Cikánů-Romů, který působil od roku 1969 do svého rozpuštění v roce 1973, byl jedinou organizací, ve které se mohli Romové sdružovat a organizovat na základě své národnosti. „Teprve od poloviny 80. let se začala formovat tenká vrstva romských aktivistů. Reprezentovala Romy i na mezinárodním poli a r. 1989 ustavila v tehdejší Občanském fóru Romskou občanskou iniciativu. Předsedou této první politické strany Romů se stal romský právník E. Ščuka. Vedle Romské občanské iniciativy byly v poměrně rychlém sledu za sebou zakládány i další romské organizace, takže r. 1993 byly v České republice registrovány tři politické strany (vedle stávající Romské občanské iniciativy vznikly nově Romský demokratický kongres a Romský národní kongres), jedno politické hnutí (Hnutí angažovaných Romů) a několik desítek občanských sdružení, která měla ve svých programech převážně kulturní a výchovnou práci mezi Romy.“⁸⁸

Kromě Svazu Cikánů-Romů se na těchto úkolech z usnesení č. 231/1972 podílelo ale také mnoho dalších organizací, především národní výbory a složky Národní fronty, přičemž byla vyžadována i aktivní účast tzv. cikánských aktivů. Účast

⁸⁶ Zapletal, Tomáš (2012): Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině Československu 1945-1989, Archiv bezpečnostních složek, Praha, str. 65.

⁸⁷ Pavelčíková, Nina (2004): Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, str. 112.

⁸⁸ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 109-110.

a zájem Romů však významně klesl po zrušení Svazu Cikánů-Romů, což znamenalo také konec veškerých jeho aktivit.

Na vládní usnesení č. 231/1972 navázalo 29. ledna 1976 další usnesení – Zásady sociálně politických opatření v péči společnosti o cikánské obyvatelstvo. V tomto dokumentu se však neobjevuje nic nového, naopak se zde opakují body s předchozího usnesení.

V druhé polovině sedmdesátých let již probíhal výzkum praktické realizace nové státní politiky v integraci romských obyvatel. Tento výzkum ukázal, že „jeho realizátoři vycházeli často z předpokladu, že dojde k postupnému vyrovnání většiny romského obyvatelstva na úroveň integrovaných, mnohdy spíše asimilovaných rodin. Svědčí o tom např. skutečnost, že stále přetrvávalo zařazování rodin do tří skupin podle „sociální úrovně“, ačkoliv nejdřív představitelé SCR a později někteří členové komise a představitelé státních orgánů poukazovali na jeho vágnost a diskriminační charakter.“⁸⁹

V druhé polovině sedmdesátých let se také navrací již jednou odmítnutá myšlenka postupné eliminace nežádoucích skupin díky populační politice, která by snižovala porodnost u romských žen pomocí antikoncepce, ale především sterilizací. „Ta se postupně stala běžně užívanou a uznávanou metodou zejména u romských matek s vysokým počtem dětí, mnohé okresy ji v dalších letech uváděly jako příklad úspěšného řešení „cikánské otázky“.“⁹⁰

Během druhé poloviny sedmdesátých let se připravoval II. mezinárodní romský kongres, k jehož plánování dala podnět Romská mezinárodní jednota (R.I.J., později se však organizace přejmenovala na IRU). Na kongres byli pozváni i někteří reprezentanti českých a slovenských Romů a romistů. Na tomto kongresu, který se uskutečnil v Ženevě, se sešli Romové z 27 zemí a podíleli se na něm také zástupci OSN a UNESCO. Během kongresu byly ustaveny požadavky, mezi kterými bylo například uznání romského obyvatelstva za národnostní menšinu či zavedení romštiny

⁸⁹ Pavelčíková, Nina (2004): Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, str. 114.

⁹⁰ Tamtéž, str. 115.

do škol.⁹¹ „Komise vlády ČSSR pro otázky cikánského obyvatelstva reagovala na události spojené s kongresem v Ženevě pouze stručným doplňkem ke kontrolní zprávě o současném stavu řešení cikánské otázky teprve v zápise z jednání konaného 28. 11. 1979. Konstatuje v něm, že přípravy kongresu se zúčastnili i „někteří českoslovenští občané“ a shrnuje jeho závěrečné požadavky. Uvádí také, že s jednáním kongresu byla v západním tisku spojena rozsáhlá kampaň o porušování práv Romů v ČSSR, v níž se zejména zdůrazňuje, že nejsou uznáni za národnostní menšinu. Podle závěru zprávy je třeba věnovat více pozornosti propagaci úspěchů vládní politiky v práci s Romy a také popularizovat „teoretickou a politickou platformu řešení otázky cikánského obyvatelstva“ v ČSSR.“⁹²

V této vládní zprávě byla zmíněna také Charta 77, především její část č. 23 vydanou 13. prosince 1978 s názvem O postavení Cikánů-Romů v Československu. Jejím hlavním cílem je zdůraznit, že jsou Romové v Československu diskriminováni a po zrušení Svazu Cikánů-Romů, které bylo dle signatářů protiprávní, neexistuje žádná instituce, která by hájila jejich práva. V dokumentu jsou kritizovány postupy při řešení romské otázky, například zákon o zákazu kočování z roku 1958, sterilizace romských žen, kritizují ale také přístup ke vzdělání romských dětí, pro které by dle jejich názoru byly mnohem vhodnější romské školy, kde by výuka byla v romském jazyce a rozvíjela by se zde romská kultura. Tento dokument byl klíčovým krokem ke zviditelnění romské kultury veřejnosti, která o této kultuře příliš nevěděla a nejspíš se o ni ani příliš nezajímala. To se však v dalším období mělo změnit.⁹³

Během osmdesátých let se přístup k romské kultuře začal měnit a to ve dvou směrech. „Na jedné straně se téměř každoročně vršila usnesení vlády, která kromě nadnesených frází a „aktuálních úkolů“ nepřinášela žádná konkrétní řešení (č. 35/1981, 232/1982, 28/1984 ad.). Vedle nich (a často nezávisle na nich) se však podařilo uskutečnit několik zajímavých výzkumných projektů, aktivizovali se noví mladí představitelé romské inteligence, mezi nimi také několik pozoruhodných

⁹¹ Tamtéž, str. 123.

⁹² Tamtéž, str. 124.

⁹³ Tamtéž, str. 125.

osobností v oblasti literatury a umění.“⁹⁴ Z výzkumných projektů stojí za zmínku například dotazníkové šetření Československého výzkumného ústavu z let 1982 a 1983, který proběhl ve 350 romských rodinách na území ČSR. Dalším příkladem je projekt s názvem Cikáni v průmyslovém městě: problematika adaptace a asimilace, jehož výsledky byly uveřejněny v letech 1983 a 1988 ve zpravodaji Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Mezi představiteli romských osobností patří ing. Karel Holomek a JUDr. Emil Ščuka, kteří v roce 1982 společně s Martou Bandyovou založili v Sokolově divadelní a hudební soubor Romen, pro který tvořili divadelní hry a skladby.⁹⁵

V roce 1986 mezi romskými představiteli zesílila potřeba ujasnění postavení Romů v Československu, proto v dubnu toho roku zažádal dr. Vlado Oláh společně s dalšími dvěma romskými aktivisty ze Slovenska o přijetí na ÚV KSČ. „To se záhy uskutečnilo a vyplynul z něj příslib řešení přednesených požadavků. Na počátku dalšího roku vznikl přípravný výbor Svazu Romů v ČSSR, který se měl vytvořit jako společenská organizace na bázi etnického principu; organizátoři žádali o jeho včlenění do Národní fronty. Neskrývali ani skutečnost, že jejich cílem je právní uznání svébytnosti romské národnosti a její zakotvení do připravované nové ústavy ČSSR.“⁹⁶

V únoru roku 1989 byla na schůzi předsednictva ÚV KSČ předložena zpráva o stavu řešení problematiky romského obyvatelstva. V této zprávě bylo používáno výhradně označení Romové, což značí o změně postoje státní moci k tomuto etniku. Na začátku této zprávy je shrnutí programu integrace Romů v minulých letech včetně jeho zhodnocení. Bylo zde přiznáno, že zrušení Svazu Cikánů-Romů způsobilo také konec spolupráce zástupců Romů na řešení otázky romských obyvatel, která byla důležitá pro integrování Romů do české společnosti, a je proto nutné zapojení Romů do řešení romské otázky obnovit. Potřeba je také zapojit do řešení romské odborníky a dosadit je na pozice např. sociálních pracovníků či učitelů. Dále se zpráva zabývá demografickými údaji, podle kterých se počet romských obyvatel usazených na území ČSR během dvaceti let navýšil o 155%. Důvodem byla především vysoká porodnost a

⁹⁴ Tamtéž, str. 126.

⁹⁵ Tamtéž, str. 126-127.

⁹⁶ Tamtéž, str. 127.

zvyšování průměrného věku dožití. „Na druhé straně však způsobovalo velké problémy a stav napětí zejména v průmyslových centrech nerovnoměrné rozmístění romského obyvatelstva na území státu, stále zvyšované pokračující výraznou migrací slovenského romského obyvatelstva do českých zemí. Přitom právě tyto migranti představovali podle zprávy příliv nejméně integrovaného obyvatelstva, tímto způsobem řešili svou sociální a bytovou situaci, ale velmi obtížně se vyrovnávali s novým prostředím českých průmyslových měst.“⁹⁷ U těchto rodin bývala porodnost často ještě vyšší než obvykle, což souviselo s jejich sociálně kulturní zaostalostí – platilo čím více zaostalejší rodiny, tím více dětí. Výsledkem bylo, že jejich počty rostly rychleji, než stihli být integrováni do společnosti. U těchto rodin byla také velmi špatná úroveň bydlení.

Dalším bodem, kterým se zpráva zabývá, je vzdělanost či kvalifikace romské mládeže. „Podařilo se sice dosáhnout 75% docházky romských dětí do mateřských škol a trvale zlepšovat i úroveň pravidelné návštěvy základní školy, problémem však zůstávala příprava na školu a výsledky výchovy a vzdělání.“⁹⁸ U romských dětí byl problém nejen se zvládnutím výuky, ale také se záškoláctvím. Romské děti častěji oproti ostatním propadaly a byly zařazovány do zvláštních škol. Takové děti pak měly mnohem menší šance po základní škole ve vzdělání pokračovat na střední škole, podle zprávy pouze 1,8% romských dětí s dokončenou základní školou postoupilo na střední školu, přičemž neexistovala jistota, že těchto 1,8% dětí střední školu dokončí. „Za příčiny nedostatečného rozvoje vzdělanosti romských dětí považuje zpráva v první řadě nízkou sociální vyspělost, nepodnětné domácí prostředí, horší zdravotní stav, psychické odlišnosti (nižší schopnost dlouhodobého soustředění) a nedostatečnou znalost vyučovacího jazyka. Tyto důvody samy o sobě nepředstavovaly v komunistickém výchovném systému nic nového, i většinu uváděných metod vedoucích k překonání handicapů, např. nutnost specifického, diferencovaného přístupu k romským dětem od mateřské školy zdůrazňovaly školské instituce už po léta.“⁹⁹ Přesto se nově uznává potřeba využití romštiny ke zvládnutí vyučovacího

⁹⁷ Tamtéž, str. 128.

⁹⁸ Tamtéž, str. 129.

⁹⁹ Tamtéž, str. 129.

jazyka, vydávání speciálního slabikáře pro romské děti, rozšíření vyrovnávacích tříd, apod.

Zpráva se také zabývá nezamýšlenými důsledky společenské integrace romských obyvatel. Romové, které se podařilo zapojit do pracovního procesu, zvýšili své příjmy natolik, že se přiblížili konzumnímu životnímu stylu majority. Růst hmotného zabezpečení byl však často rychlejší než proces integrace do společnosti. Tím se vzdálili svému tradičnímu romskému prostředí, ještě však zcela nepronikli do světa většinové společnosti, nepřijali jejich normy jednání a myšlení. „Hodnoty a normy „neromské společnosti“ text poněkud idealizuje, nicméně výstižně poukazuje na to, že proces přebírání nežádoucích vzorů chování může mít nepříznivé následky (např. i v stále rostoucí míře kriminality především u romské mládeže) a pouhé vnější přizpůsobení majoritním normám nelze přeceňovat. Samotné zvýšení životní úrovně, které bylo po léta považováno za hlavní předpoklad integrace Romů, nemůže v krátké době změnit jejich duchovní svět. Zejména ve způsobu myšlení a celkové úrovně vzdělanosti bylo zatím dosaženo velmi málo.“¹⁰⁰ Kromě ekonomických podmínek je proto třeba zaměřit se také na kulturní osvětu. Autoři zprávy chtějí u Romů začít probouzet zájem o kulturu majority, ale nebrání se ani obnovení romské kultury tak, aby měla motivační a výchovný charakter. Podporovali proto umělecké a mediální činnosti, jako například vznik romského časopisu, televizních a rozhlasových pořadů, divadelních scén, atd.

Pak se zpráva věnuje změnám, ke kterým „došlo ve vztahu k Romům ve světě: v současnosti už nejsou ve většině zemí přijímáni jako neurčitá skupina na okraji společnosti, ale jsou v právním systému různých zemí označováni jako samostatná národnostní skupina či dokonce národ, mají své místo i v systému OSN.“¹⁰¹ Zpráva proto doporučuje obnovit spojení s mezinárodní romskou organizací (IRU). Upozorňuje na postup v jiných zemích sovětského bloku, jako Jugoslávie, Bulharsko či Maďarsko. V Maďarsku se v té době chystal zákon o postavení národností, zároveň tam již existovala Státní rada Romů a Kulturní svaz Romů vydávající časopis.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 130.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 130.

V Jugoslávii byla zase Romům již přiznána veškerá národnostní práva, vysílaly se rozhlasové a televizní pořady v romštině a publikovala se i literatura v romštině. Jejich ekonomický status však nebyl o nic lepší než v ČSR.

„V závěrečné části se zpráva pro předsednictvo ÚV KSČ vrací k formulaci konkrétních opatření, která by měla postavení romského obyvatelstva ČSSR řešit. Především zdůrazňuje nutnost vyjádřit v připravované nové ústavě a na ni navazujících zákonech postavení Romů jako svébytné národnostní skupiny a zajistit jí odpovídající občanská práva.“¹⁰² Podle zprávy by se měli do komise KSČ a Národní fronty dosadit Romové. Zároveň ale zvažují omezení práva na shromažďování, který zdůvodňují „poukazem na údajný neúspěch působení SCR na počátku sedmdesátých let a na pronikání různých náboženských, mesianistických a jiných „ideologicky scestných“ proudů myšlení mezi Romy. Místo celostátní organizace doporučují spíše podporu vzniku klubů a spolků s místní působností jako samostatných právních subjektů s možností samofinancování i účelově vázaných dotací.“¹⁰³ Tyto spolky by pak mohly vstoupit do orgánů Národní fronty. Samostatnost těch spolků obhajují autoři zprávy tím, že by u mladých Romů budila pocit zodpovědnosti.

V úplném závěru bylo ještě několik zmínek o nutnosti posílení vlivu strany mezi romskými obyvateli, a že by strana měla mít v řešení této otázky hlavní slovo. K posílení vlivu strany však už nedošlo, naopak v krátké době přišel její konec a během té doby se již nestihlo zrealizovat nic z návrhů, které se v dokumentu objevily. Nebyl to ani celý rok od vydání této zprávy, co „se totalitární systém definitivně zhroutil a mnohé z jeho závěrečných plánů pak už v nové podobě realizovaly nové, demokratické instituce státu.“¹⁰⁴

I dnes je však vztah romské menšiny s majoritou velmi problémový. Přestože byla Romům v novém státě přiznána veškerá práva a na rozdíl od předchozího období, kde byli romští obyvatelé nuceni podřídit se nařízením státu, jim bylo konečně umožněno spolupodílet se na rozhodování o jejich budoucnosti, velké množství problémů z normalizace přetrvává dodnes, a objevuje se i široké spektrum problémů

¹⁰² Tamtéž, str. 131.

¹⁰³ Tamtéž, str. 131.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 136.

nových spojených s novým systémem. „Při sčítání lidu 1991 směli Romové poprvé od skončení druhé světové války deklarovat romskou národnost a uvést romštinu jako mateřský jazyk. Následkem neblahých zkušeností z jakýchkoliv soupisů v posledních desetiletích a také vlivem nízké stupně etnického vědomí využila však této možnosti jenom část romské menšiny, jejíž reálný počet v České republice odhadovali demografové nejméně na 151 000 osob; z těch se však přihlásilo k romské národnosti jenom 32 903 osob a romštinu považovalo za mateřský jazyk 24 294 osob.“¹⁰⁵

¹⁰⁵ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 104.

9 Péče Českého svazu žen o romské obyvatelstvo v České Lípě

Prameny ke svému výzkumu jsem získala ve Státním okresním archivu Česká Lípa. Využívala jsem také přehledného a informačně bohatého inventáře Miloslava Sovadiny s názvem Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa.

Jak jsem již zmínila v úvodu, českolipský ČSŽ vznikl 25. dubna 1967, více než rok před Pražským jarem a sovětskou okupací Československa. Československý svaz žen stihl necelé dva měsíce předtím vytvořit Akční program Čs. svazu žen. Na úvodní straně se možná právě proto tak otevřeně Akční program vyjadřuje například k socialismu a dosavadní „politické strnulosti“ a kriticky shrnuje posledních dvacet let a problémy, které se za tu dobu v životě žen nakupily. Tomuto Akčnímu programu předcházela Akční program KSČ, který byl zveřejněn počátkem dubna 1968. Ten byl ale pro ženy zklamáním, neboť se ženám věnoval jen krátce a obecně. Začaly proto pracovat na vlastním akčním programu a výsledkem jejich práce Akční program Čs. svazu žen (schválený plenárním zasedáním ústředního výboru Čs. svazu žen dne 27. 6. 1968), který se nachází právě i v českolipském archivu. Zajímavým faktem je, že tento pramen vznikl necelé dva měsíce před sovětskou okupací Československa. „Přestože vojenská okupace v létě 1968 dramaticky změnila politické poměry, představitelky ženské organizace nepřestaly usilovat o realizaci svého programu. Koncem září se členky předsednictva ČSSŽ setkaly s tajemníkem ÚV KSČ Zdeňkem Mlynářem k jednání o realizaci akčního programu. Žádaly, aby mu sdělovací prostředky věnovaly větší pozornost. Dostalo se jim slibu, že KSČ dá jejich organizaci plnou podporu. O dva týdny později, při jednání s předsedou ÚV NF Evženem Erbanem, získaly závazný příslib, že pro problémy žen a rodin bude zřízena parlamentní komise.“¹⁰⁶

Seznam Základních organizací ČSŽ, výbor ZO, S5 1978 uvádí všechna jména předsedkyň, místopředsedkyň, jednatelek a hospodářek všech svazů žen na okrese Česká Lípa. Uvádím jména centra českolipského regionu, neboť některá tato jména se objeví v dalších pramenech, které využiji pro svou práci. Ve městě Česká Lípa byla

¹⁰⁶ JECHOVÁ, Květa (2013): Emancipace shora: ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. Roč. 7, č. 4, s. 16.

první předsedkyní p. Kytková, poté byla vystřídána p. Musilovou, která byla původně místopředsedkyní. Jednatelkou byla p. Michalíčková, ta byla vystřídána p. Višerovou. Hospodářkou byla p. Holíšková.¹⁰⁷

9.1 Sedmdesátá léta

Má analýza primárních pramenů k romské otázce však začne až od roku 1970, a to z toho důvodu, že do té doby nejsou v českolipském archivu prameny o péči ČSŽ o romské obyvatelstvo. Není to proto, že by takové dokumenty nebyly dostupné či k nalezení, ale zkrátka neexistují. První zapojení českolipského ČSŽ do řešení romské problematiky se datuje ke dni 13. srpna 1970. Toho dne žádala tajemnice OV ČSŽ Růžena Pillerová dopisem o příbrání členky předsednictva Amálii Honischovou do komise pro řešení romské otázky, neboť 7. července 1970 se předsednictvo na svém zasedání zabývalo otázkou občanů romské národnosti žijících v českolipském okrese a rozhodlo se, že vzhledem k naléhavosti problému, je třeba se na jeho řešení také podílet.

9.1.1 1970

Následně na to musel českolipský svaz žen vypracovat návrh pro řešení romské otázky, který zaslal vyšším orgánům. Vyplývá to z dopisu Vlasty Neumajerové a dr. Vlasty Brablčové Csc – tajemnice a předsedkyně komise pro otázky rodiny a výchovy mládeže pražského ČSŽ, který poslaly dne 15. září 1970, kde píší, že „komise pro otázky rodiny a výchovy mládeže při ÚV ČSŽ se má dle plánu práce zabývat zpracováním návrhů a podnětů OV ČSŽ k řešení cikánské otázky. Výsledky budou předány ministerstvu práce a sociálních věcí, komisi pro řešení cikánské otázky, případně i Svazu cikánů – Romů.“¹⁰⁸ Dále žádají, aby jim bylo sděleno, jak českolipský OV pomáhá s dalšími organizacemi NF příslušným NV při řešení cikánské otázky a jaké problémy se v této problematice nejvíce vyskytují. Také prosí českolipský ČSŽ o zasílání zápisů ze schůzí komisí a návrh či kopii dohody mezi OV ČSŽ a OV SSM¹⁰⁹. Spolu s tímto dopisem poslaly ČSŽ do České Lípy také příručku

¹⁰⁷ SOkA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo kartonu: 1, inventární číslo: 1, Seznam základních organizací ČSŽ, výbor ZO, S5 1978.

¹⁰⁸ SOkA Česká Lípa, OV ČSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Korespondence s komisí pro výchovu a mládež.

¹⁰⁹ Svaz socialistické mládeže

„Národní pojištění 70“, která obsahuje vysvětlivky k zákonu o mateřském příspěvku a „Návrh programových a organizačních zásad PO ČSSR.

Tajemnice českolipského OV ČSŽ Růžena Pillerová reaguje 15. října 1970 v dopise, kde doktorce Brablcové oznamuje, že na zasedání POV ČSŽ byla otázka Romů projednána a bylo usneseno, že jedna členka z jejich řad má vstoupit do komise pro cikánské obyvatelstvo při ONV. „Jinak však se těmito občany zabývala komise sociálně-právní, komise pro mládež a rodinu. V současné době ve spolupráci s komisí ONV provádějí průzkumy v jednotl. rodinách, hlavně pokud jde o jejich ubytování, soc. zabezpečení a docházku dětí do školy. Jedna čl. komise Romů (cikán. národnosti) je členkou pléna OV ČSŽ a členkou komise průmyslu. Jedná se o mladou soudružku, která má snahu ve spolupráci s námi pomoci na tomto úseku.“¹¹⁰ Vidíme, že se tedy do řešení romské problematiky zapojovali také sami Romové a že mezi členkami ČSŽ byly také romské ženy. „Otázka cikánských obyvatel byla také na programu internátního školení funkcionářek OV ČSŽ. Tento problém je v našem okrese velmi živý, jelikož tu máme veliký počet těchto rodin.“¹¹¹ Což je rozhodně pravda – v roce 1968 žilo v severočeském kraji 18907 Romů, z toho jen v českolipském okrese bylo 638 obyvatel romské národnosti.¹¹² V severočeském kraji tak bylo obcí s romskými obyvateli 311 ze 705, z těchto 311 obcí bylo 300 obcí s počtem do 300 Romů a ve zbylých 11 obcích žilo více než 300 Romů.¹¹³ Podle sčítání obyvatel v roce 1970 během dvou let počet obyvatel romské národnosti v severočeském kraji klesl na 17795, číslo je však stále poměrně vysoké, rozhodně vyšší než například v kraji středočeském (5828), jihočeském (2980) či západočeském (8742).¹¹⁴

Dále Pillerová píše: „pokud jde o problémy s nimi, nejvíce je to otázka docházky dětí do školy, dodržování hygieny a to nejen bydlení, ale hlavně osobní. V mnoha případech je to i pracovní morálka, nadměrné požívání alkoholu, atd. Práce

¹¹⁰ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Korespondence s komisí pro výchovu a mládež.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Pavelčíková, Nina (2004): Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha, str. 160.

¹¹³ Tamtéž, str. 95.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 97.

s nimi není lehká, přesto tomu chceme věnovat veškerou pozornost.“¹¹⁵ Tyto problémy očividně přetrvávají dodnes, neboť stejné potíže s Romy uvádí také Analýza romských komunit Libereckého kraje v roce 2007. Ve svém dopise zní tajemnice Pillerová každopádně optimisticky a odhodlaně.

9.1.2 1972

Jaké byly kroky, které měl ČSŽ podniknout pro pomoc romskému obyvatelstvu, se dozvídáme z dalších pramenů.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR, odbor péče o rodinu a mládež, dne 13. března 1972 vypracovalo dokument nazvaný Záměry ústředních orgánů společenských organizací NF na dalších rozvinutí práce s národními výbory na úseku sociálně zdravotní a výchovné péče a cikánské obyvatelstvo, což se stalo z popudu komise vlády České socialistické republiky pro otázky cikánského obyvatelstva, která v říjnu a prosinci roku 1971 projednávala závěry ústředních výborů včetně ÚV ČSŽ na úseku těchto věcí. V tomto dokumentu uvádí, že „ÚV Českého svazu žen orientuje pomoc organizací ČSŽ na práci mezi cikánskými rodinami z hlediska problematiky rodiny tj. jejího upevnění, zkvalitnění životního a pracovního prostředí žen a pomocí při výchově dětí. Organizace ČSŽ mají pomáhat národním výborům v péči o cikánské obyvatelstvo různými formami práce.“¹¹⁶ Dále jsou v tomto dokumentu rozepsány konkrétní činnosti, které by měl ČSŽ vykonávat. Zaprvé je třeba „na úseku výchovy a vzdělávání cikánských dětí a mládeže rozvíjet dobrovolnou pomoc žen při výchově a vzdělávání výchovně zanedbaných a prospěchově opožděných dětí. Napomáhat národním výborům a školám zejména při výchově cikánských dětí v mateřských školách a v mimoškolní péči především v prvním období jejich školní docházky. Dále pomáhat působit na cikánské rodiče, aby pochopily důležitost a význam pravidelné školní docházky dětí. Mimoškolní působení by mohlo být doplněno zřizováním letních rekreačních táborů pro zanedbané cikánské děti ve spolupráci s ČSČK“¹¹⁷.¹¹⁸

¹¹⁵ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Korespondence s komisí pro výchovu a mládež.

¹¹⁶ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Záměr NF o spolupráci s výbory 1972.

¹¹⁷ Československý červený kříž

¹¹⁸ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Záměr NF o spolupráci s výbory 1972.

V současné literatuře se však můžeme dočíst, že v řešení tohoto problému nebyl ČSŽ ani jiné organizace příliš úspěšný, neboť i v úplném závěru normalizace a na začátku devadesátých let přetrvávaly problémy s docházkou romských dětí do mateřské i základní školy, což dále vedlo k potížím, jako je neúspěch na trhu práce, apod. „Národní výbory přitom evidovaly pouze 51,1% romských dětí ve věku 3-6 let, které ve školním roce 1989-1990 navštěvovaly mateřskou školu. Pokud romské děti neprošly předškolní výchovou, vstupovaly do základní školy s nevýhodou a dále se pak opožďovaly v rozšiřování své slovní zásoby, v celkovém rozumovém vývoji a tím i ve zvládnutí češtiny jako vyučovacího jazyka. Následkem toho vykazovaly nedostatečný prospěch, špatné chování a nepravděpodobnou a neúplnou školní docházku: ve srovnání s ostatními dětmi čtrnáctkrát častěji propadaly, pětkrát častěji dostávaly 2. nebo 3. stupeň z chování a třicetkrát častěji ukončovaly školní povinnosti v nižším než závěrečném ročníku.“¹¹⁹

Na úseku začleňování a udržení mladých cikánských žen v pracovním poměru by měl ČSŽ „věnovat pozornost dívkám již před ukončením školní docházky a seznamovat je s výhodami, které jim přináší vstup do pracovního poměru a zejména do učebního poměru. Napomáhat ve vyhledávání vhodných pracovišť, která odpovídají jejich schopnostem a mentalitě a působit na názory ostatních členů rodiny, aby dívkám nebránili ve vyučení nebo docházce do zaměstnání. Získávat spolupracovnice cikánských dívek, aby na ně působily formou patronátů.“¹²⁰ Toto odpovídá tehdejší komunistické ideologii, pro kterou je žádoucí vyvarovat se nezaměstnaných či fluktuantů, a to nejen u romských obyvatel, ale u všech občanů. Pozitivní je, že se kladl důraz nejen na získání pracovního úvazku pro romské ženy, ale také na jejich vyučení. Ideálem je tedy vychovat z romských dívek kompetentní pracovnice s dobrou pracovní morálkou.

Dále pak má ČSŽ „na úseku zdravotnictví působit ke zvýšení základních znalostí členů cikánských rodin v osobní hygieně, v hygieně prostředí, v zdravotní péči

¹¹⁹ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 95-97.

¹²⁰ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Záměr NF o spolupráci s výbory 1972.

o matku a dítě, v poučení o antikoncepci, o základech správné výživy, o důležitosti očkování, o léčení nemocí podle pokynů lékaře, o škodlivém vlivu alkoholu a o dalších zdravotně výchovných otázkách.“¹²¹ Špatné hygienické návyky a nezdravý životní styl Romů však přetrvává dodnes. „Na zdraví sociálně vyloučených má negativní vliv špatná životospráva, zvláště špatné stravovací návyky (ty se vedle konzumace tučných a sladkých jídel, projevují především nepravidelností stravování), kouření (často v přítomnosti dětí nebo v těhotenství) a konzumace alkoholu, případně jiných návykových látek.“¹²²

Také je třeba „na úseku kulturně výchovném ve spolupráci s národními výbory a ostatními zainteresovanými společenskými organizacemi podílet se na organizaci větších kulturně výchovných akcí pro vybrané skupiny cikánského obyvatelstva. Zejména se jedná o krátkodobé kurzy pro cikánské dívky před ukončením povinné školní docházky, v kterých jsou seznamovány se základními poznatky hygieny, životosprávy, správné výživy, vedení domácnosti, péče o dítě, se základními domácími pracemi apod.“¹²³ Podle inventáře ČSŽ skutečně takové kurzy pořádal, a to nejen pro romské ženy – „zaměření činnosti ČSŽ na okrese Česká Lípa zůstalo v podstatě stejné po celá 70. léta, jen s postupujícím časem z nich stále více mizel ideologický akcent a těžiště činnosti se přesouvalo, zejména v základních organizacích, na využívání volného času žen pořádáním různých kursů (např. šití, pletení, vaření, kosmetiky) a na pořádání osvětových přednášek převážně se zdravotnickou tematikou, ale zaměřené také na výchovu dětí a na rodinnou výchovu.“¹²⁴ V českolipském archivu je dostupný spis Kulturně výchovné akce OV, kde si můžeme dohledat informace o pořádání všech akcí, jako jsou například výše zmíněné kurzy a přednášky. Co se dalšího kulturních akcí týče, pořádal ČSŽ pro ženy také soutěže, například v roce 1980 se konalo okresní kolo amatérské soutěže žen v uměleckém přednesu. ČSŽ se také angažoval v pořádání akcí pro děti - „posílení aktivity ČSŽ při práci s dětmi a mládeží vedlo k uzavření

¹²¹ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Záměr NF o spolupráci s výbory 1972.

¹²² GAC, spol. s.r.o. (2006), Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, str. 85.

¹²³ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Záměr NF o spolupráci s výbory 1972.

¹²⁴ SOkA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo fondu: 1420, číslo inventáře: 771, str. IV-V.

dohody o spolupráci s okresním výborem Socialistického svazu mládeže. Na jaře roku 1983 připravil okresní výbor v Jiráskově divadle v České Lípě fotografickou výstavu o činnosti ČSŽ na okrese, v níž přiblížil veřejnosti práci a jednotlivé akce okresního výboru i základních organizací svazu žen. Novým prvkem v práci ČSŽ byla také užší spolupráce s tělovýchovnými jednotami při organizování cvičení pro ženy, oblíbená byla zejména džezgymnastiky a rovněž kondiční cvičení pro starší ženy.¹²⁵

„Organizace ČSŽ usilují o přijímání cikánských žen za členky ČSŽ a o trvalé působení na cikánské ženy, aby zvyšovaly kulturní úroveň svých rodin, vstupovaly do zaměstnání a setrvaly v něm. Prostřednictvím svých členek a aktivistek individuálně působí v těchto cikánských rodinách, kde je třeba se zaměřit na odstranění určitých závad a výchovné vedení cikánských žen.“¹²⁶ Co se týče členství cikánských žen v ČSŽ, pak z dalších pramenů je jisté, že do ČSŽ byly přijaty i romské ženy.

Jak můžeme v dokumentu vyčíst, péče ČSŽ se soustřeďuje především na mladé dívky, matky a děti, což se však u svazu žen dá očekávat. Nedostatkem však je, že se trochu pozapomíná na chlapce, kteří jistě potřebují stejnou péči. V žádném z mnou dostupných pramenů se však neuvádí, zda tuto péči získali od jiné organizace či přímo od komise pro řešení romské otázky.

9.1.3 1976

Dne 29. prosince roku 1976 poslal okresnímu výboru českolipskému ČSŽ dopis odbor sociálních věcí a zdravotnictví okresního národního výboru v České Lípě. Tento krátký dopis zněl: „Vážené soudružky, Komise rady ONV pro řešení otázek cikánského obyvatelstva v České Lípě má v programu činnosti na rok 1977 jako jeden z úkolů v integračním procesu cikánského obyvatelstva projednat zapojení a činnost společenských organizací na tomto úseku. Vzhledem k tomu, že bude nutné, abyste nám o této činnosti podali zprávu, zasíláme Vám opis materiálu MPaSV-Záměry ústředních orgánů společenských organizací NF na další rozvinutí práce s národními výbory na úseku sociálně zdravotní a výchovné péče s cikánským obyvatelstvem.

¹²⁵ SOkA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo fondu: 1420, číslo inventáře: 771, str. V.

¹²⁶ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Záměr NF o spolupráci s výbory 1972.

Předpokládáme, že Vám tyto materiály pomohou ve Vaší další činnosti v péči o naše cikánské obyvatele a že naše spolupráce přinese dobré výsledky.¹²⁷ Tento dopis byl poslán Zdenou Proškovou, vedoucí odboru SVaZ ONV.

9.1.4 1977

Dne 10. srpna 1977 napsala tajemnice Růžena Pillerová další dopis pražskému ústřednímu výboru ČSŽ, který sídlil na adrese Panská 7, Praha 1. Dopis byl směřován doktorce sociálně-politických věd Zdeňce Píповé, vedoucí politicko-výchovného oddělení, a obsahoval zprávu o péči o cikánské obyvatelstvo v českolipském okrese. Pillerová v dopise píše, že „v okrese Česká Lípa je celkem 225 rodin cikánského původu s počtem 1300 obyvatel, které jsou rozmístěny do 7 měst a 11 obcí.“ Vzhledem k tomu, že jak jsem již uvedla výše, v roce 1968 bylo v českolipském okrese evidováno celkem 638 Romů, vidíme, že do roku 1977 je jejich počet zdvojnásobil. Nicméně Pillerová v dopise neuvádí, odkud převzala číslo 1300 obyvatel romského původu, je třeba ho tedy brát s lehkou rezervou. To by nicméně odpovídalo tomu, co uvádí Nečas ve své knize. Srovnává zde zastoupení Romů podle krajů v roce 1970 a 1980. V Severočeském kraji v roce 1970 žilo 17195 Romů, což dělá 29,5% z celkového počtu obyvatel. V roce 1980 žilo v Severočeském kraji již 24122 romských obyvatel. „Ze srovnání předložených dat vyplývá, že mezi lety 1970 a 1980 došlo k absolutnímu nárůstu Romů téměř o polovinu výchozího počtu. Průměrný roční přírůstek byl takřka osmkrát vyšší než u ostatního obyvatelstva.“¹²⁸ V případě Severočeského kraje byl průměrný roční relativní přírůstek u Romů 3%, zatímco u ostatních obyvatel pouze 0,5%.

Dopis pokračuje: „Tam, kde se tyto rodiny vyskytují, spolupracují ZO ČSŽ s národními výbory a spolu s občanskými výbory pomáhají řešit některé problémy. Nejvíce cikán. [cikánských] rodin je soustředěno v okresním městě Česká Lípa (35 rodin se 190 obyvatel.) a na práci s nimi se podílí 12 členek ZO ČSŽ. Provádějí průzkumy v rodinách, především se zaměřují na otázky bydlení, hygieny a výchovy dětí. V případě, že shledají závady v některém z uvedených bodů, hlásí toto MěNV a tam,

¹²⁷ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Dopis ONV 1976.

¹²⁸ Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 89.

kde je zjištěno nadměrné používání alkoholu, hlásí na OO VB, se kterým mají velmi dobrou spolupráci. V ostatních městech a obcích je obdobná situace.“¹²⁹ O průzkumech však nejsou v archivu žádné dostupné materiály. Je otázkou, zda se žádné zaznamenané informace z těchto průzkumů nedochovaly, či vůbec neexistovaly. Dokumenty se však mohou nacházet v archivem zmíněných institucí, na které se ČSŽ obracel s nalezenými problémy.

Dále Pillerová píše, „ZO ČSŽ (př. Nový Oldřichov, N. Bor, Mimoň, Cvikov, Skalice) byly nápomocny při umísťování dětí do mateřských škol a družin. V Jablonném v Podj. [Podještědí] Má ZO ČSŽ patronát nad dětským domovem, kde jsou cikán. děti, kterým věnují zvýšenou pozornost. Pořádají s nimi zájezdy a zvou je do svých rodin. Samostatné kursy ani jiné akce OV ČSŽ a ZO ČSŽ nepořádaly samostatně, ale ve spolupráci se soc. odborem ONV se zúčastňujeme akcí, které pro ně pořádají.“¹³⁰ V archivu jsou od některých ZO ČSŽ dopisy s hlášení o stavu v jejich obcích, například předsedkyně Vilímková uvedla ve svém dopise, že v obci Prácheň žádné romské rodiny v té době nežily, podle hlášení ZO ČSŽ ze Zákup a Kunratic v těchto obcích romské rodiny žily, ale nebyly s nimi žádné problémy. Ve zprávě ze Zákup se dokonce píše o výskytu smíšených rodin, tedy česko-romských.

Vraťme se k dopisu Pillerové, kde se dozvídáme více o akcích, které ČSŽ pro romské obyvatele pořádal: „V loňském roce uskutečnil soc. odbor ONV rekreaci s cikánskými dívkami, na které pořádaly kursy vaření, osob. hygieny i bydlení atd. a této akce se zúčastnila ZO ČSŽ Cvikov vzhledem k tomu, že to bylo v její oblasti. Letošního roku se uskuteční opět tato rekreace v měsíci srpnu, které se zúčastní předsedkyně OV ČSŽ s. Výborná.“¹³¹ Zde tedy vidíme pořádání akcí pro romské obyvatele ne jen jako další bod v programu, který mám být uskutečněn, ale naopak co již bylo uskutečněno. „Otázka péče o cikán. obyv. je projednávána 2x za rok na rozšířeném plenárním zasedání OV ČSŽ (účast předs. ZO ČSŽ), kterému je přítomen i

¹²⁹SOKA Česká Lípa, OV ČSSZ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Dopis o pomoci Romům 1977.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Tamtéž.

pracovník soc. odboru ONV, který má ve svém ref. péče o cikán. obyv. a který informuje členky o situaci na tomto úseku a žádá je o spolupráci.“¹³²

V závěru dopisu nalézáme vcelku pozitivní hodnocení situace v České Lípě a okolí: „Dle situace a hlášení z jednotlivých ZO ČSŽ i dle informací soc. odboru ONV je situace v těchto rodinách celkem dobrá, ve směr se zapojují do pracovního poměru a nedochází k žádným případům, že by narušovali svým chováním soužití s ostatními občany. Péče o cikán. rodiny je stálým úkolem pro ty ZO ČSŽ, ve kterých se vyskytují.“¹³³

9.1.5 1979

Dne 5. června 1979 poslal ústřední výbor ČSŽ v Praze do České Lípy dopis se záměrem dozvědět se o průběhu péče ČSŽ o romské obyvatele. Díky tomuto dopisu se dozvídáme spoustu informací o tehdejší situaci nejen z hlediska romské otázky, neboť místopředsedkyně ÚV ČSŽ Anna Dvořáková v dopise píše i o dalších problémech, které tehdy trápily obyvatele ČR. Žádá ve svém dopise okresní výbory ČSŽ o zapojení se do pomoci zemědělcům se sklizní sena na nezemědělských plochách pro zabezpečení dostatku kvalitní píce, které bylo málo kvůli nepříznivému počasí. Dále žádá o pomoc se sběrem léčivých rostlin potřebných pro farmaceutický průmysl. Vidíme tak, že Český svaz žen se zabíral vcelku širokým spektrem problémů tehdejší doby. Kromě sociálních věcí byly v jejich řadách probírány i hospodářské potíže. Otázkou je, zda se těmito věcmi zabíraly pravidelně, anebo jen mimořádně. Každopádně se v tom odráží hlavní tehdejší myšlenky socialismu, tedy kolektivní práce pro celou společnost.

V přiloženém dotazníku se předsednictvo ústředního výboru Českého svazu žen ptá na podíl ČSŽ v péči o cikánské obyvatelstvo a kromě toho také na podíl ČSŽ na zabezpečení přípravy Československé spartakiády. Vypracovaný dotazník měl okresní výbor ČSŽ zaslat zpět do 20. června 1979. Znění otázek týkajících se podílu ČSŽ na péči o Romy na okrese je následující:

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

1. Kolik cikánských žen je ve vašem okrese členkami Českého svazu žen (uveďte počet)
2. Procento organizovanosti cikánských žen v ČSŽ z celkového počtu cikánských žen na okrese
3. Jaké akce pro cikánské ženy jsou OV ČSŽ organizovány:
 - druh akce
 - obsah a záměr akce
 - počet účastnic
 - délka trvání
4. Organizujete akce pro cikánské dívky a mládež – uveďte:
 - formy
 - obsah činnosti
 - délka trvání
5. Jaké je zapojení a účast cikánských do činnosti ZO ČSŽ (počet, aktivita)
 - přednášky a besedy
 - pracovní aktivita (brigádní činnost)
 - kulturně-výchovné akce
 - zájezdy
 - účast ve SPOZ
 - propagační činnost
 - akce pro děti
 - účast na schůzích ZO ČSŽ
6. Jaký je zájem členek Českého svazu žen o spolupráci s cikánskými ženami c ZO ČSŽ:
7. Spolupracuje OV ČSŽ a NV při péči o cikánské ženy a děti? (při jejich zapojení do pracovního procesu, případně při získávání kvalifikace, umístění dětí do MŠ, apod. – uveďte další formy společné péče)
8. Jaká je spolupráce ZO ČSŽ a NO ČČK při zdravotnicko-hygienické osvětě mezi cikánskými ženami
9. Uveďte formy spolupráce s dalšími členskými organizacemi Národní fronty v péči o cikánské obyvatelstvo

10. A dále uveďte vlastní zkušenosti a náměty, vyplývající i z místních podmínek pro další práci s cikánskými ženami a dětmi.

Předsedkyně OV ČSŽ Marie Výborná vypracovala pro ústřední výbor ČSŽ v České Lípě dokument, kde jsou zaznamenané odpovědi na otázky v zaslaném dotazníku v sekci Podíl ČSŽ při uplatnění zásad péče o cikánské obyvatelstvo.

Na otázku č. 1 (Kolik cikánských žen je ve vašem okrese členkami Českého svazu žen) Výborná odpovídá, že cikánských žen, které jsou členkami ČSŽ, je na okrese celkem 14. Na otázku č. 2 (Procento organizovanosti cikánských žen v ČSŽ z celkového počtu cikánských žen na okrese) odpovídá, že cikánských žen v ČSŽ jsou 4% z celkového počtu 347 cikánských žen na okrese. Odpověď na otázku č. 3 (Jaké akce pro cikánské ženy jsou OV ČSŽ organizovány) zní, že okresní výbor ČSŽ samostatně akce pro romské ženy neorganizuje, ale podílí se na akcích pro romské dívky a mládež, které organizuje ONV, „např. při organizování pravidelných soc. zdr. [sociálně-zdravotních] kursů pro cik. [cikánské] dívky pomáhají čl. ČSŽ, nejen při organizaci kursů, při zajištění stravování, ale i výchovným působením se podílejí na získání správných soc. a zdr. návyků.“¹³⁴ V odpovědi na otázku č. 4 (Organizujete akce pro cikánské dívky a mládež) odkazuje právě na tuto odpověď. Na otázku č. 5 (Jaké je zapojení a účast cikánských do činnosti ZO ČSŽ) Výborná odpovídá, že všechny členky ČSŽ romského původu se bez výjimky aktivně účastní činností ZO, přednášek a brigádních akcí, zájezdů, kurzů i schůzí ZO, nejsou ale zapojeny v SPOZ. Odpověď na otázku č. 6 (Jaký je zájem členek Českého svazu žen o spolupráci s cikánskými ženami c ZO ČSŽ) je, že pokud jsou romské ženy členkami ČSŽ, jsou to „soudružky s dobrým vztahem ke společnosti, které řádně pečují o své děti a aktivně a iniciativně se účastňují veškeré činnosti organizace. Proto ostatní členky ČSŽ mají zájem o spolupráci s nimi, nestranní se jich a mají k nim dobré vztahy. Ostatní cik. ženy, které nejsou čl. ČSŽ, nemají o práci zájem a není u nich ani předpoklad v zapojení do celospolečenské činnosti. V některých obcích vůbec cik. rodiny nežijí. Nejvyšší počet cik. rodin je ve městě Česká Lípa, proto ZO ČSŽ Č. Lípa – město ve svém plánu práce na II. pol. 1979 počítá s uskutečněním besedy s cik. ženami a kursu základu vaření pro

¹³⁴ SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Podíl ČSŽ 1979.

cik. ženy.¹³⁵ Na otázku č. 7 (Spolupracuje OV ČSŽ a NV při péči o cikánské ženy a děti?) Výborná píše, že „členka OV ČSŽ je zařazena do komise pro cikánské otázky při ONV, kde se aktivně účastňuje veškeré činnosti a tím je zabezpečen i kontakt a úzká spolupráce OV ČSŽ a ONV v péči o cik. obyvatelstvo. Na akcích, konaných ONV se OV ČSŽ podílí. ONV uskutečňuje každoročně 14denní kursy pro cik. dívky (13-15 let) se zaměřením na soc. zdr. problematiku. Pro cik. děti při zvl. [zvláštních] školách se pravidelně uskutečňují zájmové kroužky šití a vaření.“¹³⁶ K otázce č. 8 (Jaká je spolupráce ZO ČSŽ a NO ČČK při zdravotnicko-hygienické osvětě mezi cikánskými ženami) uvádí, že vzhledem k malému počtu romských žen není nutná spolupráce ZO ČSŽ a NO ČČK a u otázky č. 9 (Uveďte formy spolupráce s dalšími členskými organizacemi Národní fronty v péči o cikánské obyvatelstvo) píše, že není nutná spolupráce ani s ostatními organizacemi NF. Na poslední otázku č. 10 (A dále uveďte vlastní zkušenosti a náměty, vyplývající i z místních podmínek pro další práci s cikánskými ženami a dětmi) odpovídá, že „vzhledem k tomu, že v okrese je malý počet cik. rodin a tyto rodiny jsou soustředěny jen v několika málo městech a obcích neuvažujeme s dalším rozšířením naší činnosti na úseku péče o cik. obyvatelstvo. Rozvoj této péče bude v ZO ČSŽ Č. Lípě – město, kde je soustředěn nejvyšší počet cik. rodin. Proto tato organizace uvažuje s uskutečněním kursu, tak jak bylo výše uvedeno a členky této ZO navštěvují i cik. rodiny přímo v bytech a pomáhají radou i svou péčí o zlepšení úrovně bydlení, péče o děti, hygieny, atd.“¹³⁷

V poslední odpovědi vidíme, že Výborná považuje počet romských rodin na Českolipsku za malý, což je v rozporu s tím, co uvádí tabulka Přehled českých okresů a měst, v nichž bydlel k 31. 12. 1968 větší počet romského obyvatelstva, kterou Komise vlády ČR pro otázky cikánského obyvatelstva zpracovala dle publikace FUS čj. 20974/69 roku 1971.

Na druhou stranu je pozitivní, že návštěvy romských rodin členkami ČSŽ skutečně probíhají. Tuto činnost hodnotím jako velmi užitečnou, neboť díky tomu

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

máme přehled o problémech uvnitř těchto rodin, jako je špatná úroveň bydlení či nadměrné požívání alkoholu u dospělých osob v domácnosti.

Díky odpovědím na otázky v dotazníku ÚV ČSŽ se zdá, že práce ČSŽ není taková, jak se na začátku jevila. Většina práce ČSŽ spočívá ve spolupráci s dalšími organizacemi Národní fronty, jako například s Československým červeným křížem, a samostatně toho organizuje jen velmi málo.

9.2 Osmdesátá léta

Prameny z osmdesátých let, které se v archivu České Lípy dochovaly, jsou poněkud jednotvárné. Jedná se o žádosti o zaslání zprávy o plnění vládního usnesení o řešení problematiky romského obyvatelstva a podle osnov vypracované zprávy zasláné nazpět okresnímu výboru Národní fronty. Díky těmto zprávám ale lze získat představu, jaké výsledky přinesla činnost ČSŽ od sedmdesátých let, kdy se zapojil do pomoci romským obyvatelům ve svém okrese.

9.2.1 1981

Okresní výbor Národní fronty zaslal 15. dubna 1981 tajemnici OV ČSŽ A. Šepsové dopis žádostí o zaslání zprávy o plnění vládního usnesení č. 279/1970 o řešení problematiky cikánského obyvatelstva. Zmiňuje, že dne 29. 12. 1976 byla z ONV v České Lípě zaslána zpráva OV ČSŽ. Předpokládám, že se jedná o dopis od odboru sociálních věcí a zdravotnictví okresního národního výboru v České Lípě, o kterém se zmiňuji výše. V tomto dopise se píše o úkolu v integračním procesu cikánského obyvatelstva na rok 1977, kterým je projednat zapojení a činnost společenských organizací na tomto úseku, přičemž Komise rady ONV pro řešení otázek cikánského obyvatelstva v České Lípě píše, že bude v budoucnu nutná zpráva o této činnosti, a zasílá ČSŽ materiály, které mohou v této činnosti pomoci.

Nyní OV Národní fronty píše, že žádá „o podání písemné zprávy o plnění tohoto usnesení v roce 1981 dle této osnovy:

- Jak orientujete pomoc org. ČSŽ na práci s cikánskými rodinami z hlediska problematiky tj. jejího upevnění, zkvalitnění životního a pracovního prostředí žen a pomoci při výchově dětí,

- jak organizace ČSŽ pomáhají národním výborům v péči o cikánské obyvatelstvo různé formy,

- na úseku výchovy a vzdělávání cikánských dětí a mládeže,

- jak se rozvíjí dobrovolná činnost pomoc žen při výchově a vzdělávání zanedbaných a prospěchově opožděných dětí, napomáhání národním výborům a školám zejména při výchově cikánských dětí v mateřských školách a v mimoškolní výchově – péči především v prvním období jejich školní docházky, dále jak se pomáhá působit na cikánské rodiče, aby pochopily důležitost a význam pravidelné školní docházky dětí, jak je tomu ve spolupráci s ČSČK.

- na úseku začleňování a udržení mladých cikánských žen v pracovním poměru, jak je věnována pozornost mladým cikánským dívkám již před ukončením školní docházky a seznamování je s výhodami, které přináší vstup do pracovního poměru a zejména do učebního poměru. Jak se napomáhá ve vyhledávání vhodných pracovišť, která odpovídají jejich schopnostem a mentalitě a působení na názory ostat. členů rodiny, aby dívkám nebránili ve vyučení nebo docházce do zaměstnání. Získávání spolupracovnic cikánských dívek, aby na ně působily formou patronátů.

- na úseku zdravotnictví, jak se působí ke zvýšení základních znalostí členů cikánských rodin, osobní hygiena, hygiena prostředí, v zdravotní péči o matku a poučení v dospívání, o základech správné výživy, o důležitostech očkování, o léčení nemocí dle pokynů lékaře, o škodlivosti alkoholu a o dalších zdravotně výchovných otázkách.

- na úseku kulturně výchovném, jak ve spolupráci s národními výbory a ostatními zainteresovanými společenskými organizacemi se na organizaci větších kulturně výchovných akcí pro vybrané skupiny cikánského obyvatelstva podílejí, zejména se jedná o krátkodobé kursy pro cikánské dívky před ukončením povinné školní docházky, v kterých jsou seznamovány se základními poznatky hygieny, životosprávy, správné výživy, vedení domácnosti, péče o dítě, se základními domácími pracemi apod.

- jak organizace ČSŽ usilují o přijímání cikánských žen za členky ČSŽ a o trvalé působení na cikánské ženy, aby zvyšovaly kulturní úroveň svých rodin, vstupovaly do zaměstnání a setrvaly v něm. Prostřednictvím svých členek a aktivistek jak individuálně působí v těchto cikánských rodinách, kde je třeba se zaměřit na odstranění závad a výchovné vedení cikánských žen.“¹³⁸

Zdeněk Lanar, tajemník OV NF a autor dopisu, žádá ČSŽ zaslání písemné zprávy nejpozději do 15. října 1981 na OV NF v České Lípě.

Jako reakci na tuto žádost zpracovala tajemnice OV ČSŽ Alena Šepsová 6. října 1981 dokument Zpráva o plnění vládního usnesení č. 279/70 o řešení problematiky cikánského obyvatelstva v organizacích ČSŽ v okrese Česká Lípa. Šepsová píše, že „okresní výbor Českého svazu žen v České Lípě je zastoupen v komisi ONV pro otázky cikánského obyvatelstva. Členka OV ČSŽ s. Musilová Dana tuto funkci vykonává již několik let velmi zodpovědně a aktivně se zúčastňuje veškeré činnosti komise. Tím je zabezpečen úzký kontakt mezi ONV a OV ČSŽ v této oblasti.“¹³⁹ Jak víme z dopisu Růženy Pillerové z roku 1970, předsednictvo OV ČSŽ již v tomto roce žádalo o přijetí členky ČSŽ do komise pro řešení těchto otázek. Doporučena byla tehdy Amálie Honischová, která zřejmě byla přijata a následně vystřídána Danou Musilovou.

Zpráva pokračuje: „V minulých letech – do roku 1980 spolupracoval OV ČSŽ s ONV při pořádání sociálně-zdravotních kursů pro dospívající cikánské dívky získáním soudružek, které v kursech působily jako vychovatelky. V letošním roce ONV tuto pomoc již nepožadoval, neboť měl zabezpečeny kvalifikované zdravotnice a vychovatelky.“¹⁴⁰ Zajištění kompetentních zdravotnic a vychovatelek může svědčit o zvyšování kvality těchto kursů, přičemž důvodem mohl být pocit velkého významu těchto akcí a nedostatečnosti členek ČSŽ.

¹³⁸ SOkA Česká Lípa, OV ČSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Žádost OV NF o zprávu o plnění vládního usnesení 1981.

¹³⁹ SOkA Česká Lípa, OV ČSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Zpráva o plnění vládního usnesení o řešení romské otázky 1981.

¹⁴⁰ Tamtéž.

V další části Šepsová píše o tehdejší situaci na okrese a o aktivitě ČSŽ: „Největší soustředění cikánského obyvatelstva je ve městě Česká Lípa v působnosti ZO ČSŽ Č. Lípa – město (tj. ve středu staré části města). Proto také tato organizace se snaží výchovně působit na cikánské obyvatelstvo. ZO ČSŽ se snažila mimo jiné zabezpečit kurs vaření pro cikánské ženy. Byla svolána schůzka výboru ZO ČSŽ s cikánskými obyvateli za účasti místopředsedy MěNV a pracovníka ONV pro cikánské otázky. Schůzky se zúčastnilo 16 cikánských žen, které všechny projevíly velký zájem o spolupráci a samy vyjádřily zájem o uspořádání kursu pro ně. Byl dohodnut první termín i obsah kursu a všechny přítomné cikánské ženy slíbily svou účast i zabezpečení účasti ještě dalších cikánských žen.“¹⁴¹ Dále však Šepsová píše o realizaci kursů, která byla neúspěšná, a to z toho důvodu, že romské ženy svůj slib zúčastnit se tohoto kursu nedodržely a snaha členek tak přišla nazmar: „Členky ZO ČSŽ celý kurs připravily, zabezpečily a nakoupily potraviny, včetně masa. Kurs měl být pořádán po tři večery. Když první večer nepřišla ani jedna cikánská žena, rozdělily se členky ZO a ještě tentýž večer za ženami došly do rodin a s každou zvlášť projednaly jejich účast další večer. To se opakovalo 3x, ani jedna cikánská žena se nezúčastnila a soudružky ze ZO nejen, že strávily zbytečně 3 večery čekáním, ale nakonec si musely všechny potraviny mezi sebou rozprodat, aby vrátily finanční prostředky za tuto neuskutečněnou akci.“¹⁴² Z tohoto vidíme, že zájem romských žen byl podle všeho pouze předstíraný.

Ve zprávě dále Šepsová píše, že „působení v oblasti sociálně-výchovné je rovněž soustředěno především v ZO ČSŽ Česká Lípa – město. 6 členek této ZO má patronát nad 14 cikánskými rodinami ve městě. Se třemi rodinami mají soustavný, prakticky denní kontakt. S ostatními jsou ve styku nejméně 1x za 14 dní. Pomoc členek ZO ČSŽ je zaměřena především na řešení rodinných problémů, výchovy dětí, hospodaření s financemi a potravinami, hygienu, kulturu bydlení, atd.“¹⁴³ Bohužel ale Šepsová neuvádí, jaký vztah mezi členkami-patronkami a těmito rodinami byl.

¹⁴¹ Tamtéž

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

Dále „při umístování dětí do mateřských škol přímo naše organizace nepomáhá, avšak na MěNV v České Lípě pracuje ve funkci vedoucí školského odboru místopředsdkyně OV ČSŽ, která tuto problematiku zabezpečuje z titulu své pracovní náplně. Z 85 cikánských dětí v předškolním věku je 48 umístěno v předškolních zařízeních v okrese.“¹⁴⁴ Umístování romských dětí do mateřských škol byl nejspíše velmi významný úkol, neboť jsou o něm zmínky v mnoha dokumentech i literatuře, a snahy v této oblasti nejspíš nebyly marné, protože ve zprávě o stavu řešení problematiky romského obyvatelstva z roku 1989 je uvedeno, že bylo dosaženo 75% docházky romských dětí do mateřských škol.

V dalším odstavci Šepsová píše o členkách ČSŽ z řad romských žen: „V Českém svazu žen je organizováno 10 cikánských žen ve 4 ZO ČSŽ. Tyto ženy se zúčastňují veškeré činnosti organizace, avšak nepracují ve funkcích. Mají dobrý vztah ke společnosti a řádně pečují o své děti. Proto členky ČSŽ mají zájem o spolupráci s nimi, nestrání se jich a mají k nim dobrý vztah. Ostatní cikánské ženy, které nejsou členkami ČSŽ, nemají o členství zájem a není u nich ani předpoklad zapojení do celospolečenské činnosti.“¹⁴⁵ Přestože je pozitivní, že jsou také Romky členkami ČSŽ a aktivně se zapojují, je třeba zmínit, že v roce 1979 bylo romských členek ČSŽ 14. Vzhledem k tomu, že časový odstup není příliš velký, můžeme konstatovat pokles zájmu mezi romskými ženami. Otázkou je, zda vychází zájem o podílení se na řešení problémů romského obyvatele čistě od těchto romských členek ČSŽ samotných či naopak získávají motivaci k aktivitě právě díky členství v ČSŽ a tak je jejich zájem členstvím podmíněn?

Na konci se už jen dozvídáme o záměrech českolipského ČSŽ do budoucna: „V okrese je jen malý počet cikánských rodin a tyto rodiny bydlí na 31 místech, proto neuvažujeme s rozšířením naší činnosti na úseku péče o cikánské obyvatelstvo. Pouze v ZO ČSŽ Česká Lípa – město, kde je soustředěn větší počet cikánských rodin máme trvalou snahu a zájem dále v této oblasti svou činnost rozvíjet.“¹⁴⁶

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž.

9.2.2 1983

Dne 17. ledna 1983 byla okresnímu výboru ČSŽ v České Lípě zaslána další žádost o zaslání zprávy o plnění vládního usnesení č. 279/1970 o řešení problematiky cikánského obyvatelstva dle osnovy. Osnova okresního výboru Národní fronty, která se v mnoha bodech podobala té z roku 1981, byla následující:

- jak orientuje pomoc organizace ČSŽ na práci s cikánskými rodinami z hlediska problematiky tj. jejího upevnění, zkvalitnění životního a pracovního prostředí žen a pomoci při výchově,
- jak organizace ČSŽ pomáhají národním výborům v péči o cikánské obyvatelstvo, jakými formami.

Na úseku výchovy a vzdělávání cikánských dětí a mládeže:

- jak se rozvíjí dobrovolná činnost žen v pomoci při výchově a vzdělávání zanedbaných a prospěchově opožděných dětí – napomáhání národním výborům a školám, zejména při výchově cikánských dětí v mateřských školách a v mimoškolní výchově, péči především v prvním období jejich školní docházky. Dále jak působí org. ČSŽ na cikánské rodiče, aby pochopili důležitost a význam pravidelné školní docházky dětí. Jaká je spolupráce s ČSČK v mimoškolním působení.

Na úseku začleňování a udržení mladých cikánských žen v pracovním poměru:

- jaká je věnována pozornost dívkám cikánského původu před ukončením školní docházky,
- jak jsou seznamovány s výhodami, které jim přináší vstup do pracovního poměru a zejména do učebního poměru. Jak se napomáhá ve vyhledávání vhodných pracovišť, která odpovídají jejich schopnostem a mentalitě – názory ostatních členů rodiny (nebrání ve vyučení nebo v docházce do zaměstnání. Získávání spolupracovnic cikánských dívek.)

Na úseku zdravotnictví:

- jak se působí ke zvýšení základních znalostí členů cikánských rodin na osobní hygienu, hygienu prostředí, ve zdravotní péči o matku a poučení v dospívání, o základech správné výživy, o důležitosti očkování, o léčení nemocí dle pokynů lékaře, o škodlivosti alkoholu a o dalších zdravotně výchovných otázkách.

Na úseku kulturně výchovném:

- jak ve spolupráci s národními výbory a ostatními zainteresovanými společenskými organizacemi se podílíte na organizování větších kulturně výchovných akcí pro vybrané skupiny cikánského obyvatelstva. Zejména se jedná o krátkodobé kurzy pro cikánské dívky před ukončením povinné školní docházky, ve kterých jsou seznamovány se základními poznatky hygieny, životosprávy, vedení domácnosti, péče o dítě, se základními domácími pracemi, apod.

- jak organizace ČSŽ usilují o přijímání cikánských žen za členky ČSŽ a o trvalé působení na cikánské ženy, aby zvyšovaly kulturní úroveň svých rodin, vstupovaly do zaměstnání a setrvaly v něm. Prostřednictvím svých členek a aktivistek jak se individuálně působí v těchto cikánských rodinách, kde je třeba se zaměřit na odstranění závad a výchovné vedení cikánských žen.

Tato žádost je víceméně stejná jako ona z roku 1981, i zde najdeme na konci podpis tajemníka OV NF Zdeňka Langra. Vypracovanou zprávu měl ČSŽ zaslat zpět na okresní výbor Národní fronty do 17. února 1983.

Tajemnice Alena Šepsová proto přesně 17. února 1983 poslala okresnímu výboru NF v České Lípě dokument s názvem Informace o pomoci ČSŽ v řešení problematiky cikánského obyvatelstva, který dodržuje danou osnovu. Jako první Šepsová uvádí, že „OV ČSŽ v České Lípě je zastoupen v komisi ONV pro otázky cikánského obyvatelstva s. Danou Musilovou, členkou OV ČSŽ. S. Musilová tuto funkci vykonává již několik let velmi svědomitě a odpovědně a aktivně se zúčastňuje veškeré činnosti komise. Tím je zabezpečen kontakt mezi ONV a OV ČSŽ v této oblasti. Dále tajemnice OV ČSŽ je členkou koordinačního sboru ONV, který pracuje

při ONV a který rovněž ve své činnosti se zabývá problematikou a pomocí cikánskému obyvatelstvu. Největší soustředění cikánského obyvatelstva je ve městě Česká Lípa v působnosti ZO ČSŽ Č. Lípa – město a Sever.“¹⁴⁷

O pomoci na úseku vzdělávání a výchovy cikánských dětí Šepsová píše, že „v ZO ČSŽ Č. Lípa město mají členky patronát nad 14 cikánskými rodinami ve městě. Pomoc členek ČSŽ je zaměřena především na řešení rodinných problémů, výchovy dětí, jejich docházky do škol, hospodaření s penězi a potravinami, hygienu, kulturu bydlení, atd. V mateřských školkách v našem okrese je umístěno z celkového počtu cikánských dětí ve věku od 3-6 let 80%, což je nejvyšší procentu v kraji. Při umístování dětí do MŠ přímo naše organizace nepomáhá, avšak na MěNV v Č. Lípě ve funkci vedoucí odboru školství pracuje místopředsedkyně OV ČSŽ, která přímo umístování těchto dětí ovlivňuje. Také v MŠ – např. v MŠ Volfartice, kde je ředitelkou předsedkyně ZO ČSŽ a kde je umístěno 11 cikán. dětí – pracují naše členky, které přímo pomáhají při přesvědčování a získávání cikán. dětí do MŠ.“¹⁴⁸

Dále „na úseku začleňování a udržení mladých cik. žen v pracovním poměru rovněž ČSŽ přímo nepůsobí, jen prostřednictvím svých členek, neboť působnost ZO ČSŽ je v místě bydliště a v závodech nemáme žádné základní organizace.“¹⁴⁹

O organizování kurzů se Šepsová oproti zprávě z roku 1981 vyjadřuje jen velmi stručně: „Při organizování krátkodobých kursů pro cikánské dívky v minulých letech OV ČSŽ zabezpečoval pomoc při získání vychovatelek v těchto kurzech z řad svých členek, v loňském roce již ONV zabezpečil tyto vychovatelky z řad učitelek a dalších kvalifikovaných žen, což jistě přispělo ke zkvalitnění kurzu.“¹⁵⁰

V závěru uvádí, že „v Českém svazu žen je organizováno pouze 10 cikánských žen ve 4 ZO ČSŽ. Tyto ženy se zúčastňují veškeré činnosti organizace, avšak nepracují ve funkcích. Mají dobrý vztah ke společnosti a řádně se starají o své děti.

¹⁴⁷ SOkA Česká Lípa, OV ČSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Informace o pomoci ČSŽ 1983.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Tamtéž.

Proto členky ČSŽ mají zájem o spolupráci s nimi, nestrání se jich a mají k nim dobrý vztah, nedělají rozdíly mezi nimi a ostatními ženami.“¹⁵¹

Tato zpráva o pomoci ČSŽ je výrazně méně obsáhlá než zpráva z roku 1981. Na druhou stranu však neobsahuje mnoho nových informací. Největším přínosem tohoto dokumentu jsou jistě informace o umístování romských dětí do mateřských škol, konkrétně jaké procento romských dětí na Českolipsku bylo umístěno do mateřské školky (i když negativem je, že Šepsová neuvedla, odkud ona sama tuto informaci získala).

Tímto fond Českého svazu žen v České Lípě Péče o cikánské obyvatelstvo končí. Žádné další zmínky o pomoci romskému obyvatelstvu jsme nenalezla ani v zápisech ze schůzí předsednictva ČSŽ (přičemž poslední zápis je z roku 1985), ani v zápisech ze schůzí komise pro otázky rodiny a výchovy či komise sociálně zdravotní. Zda tedy ČSŽ i nadále aktivně působil v pomoci romským obyvatelům České Lípy či jeho činnost v této oblasti skončila roku 1983 je otázkou. Je-li pravdivá první možnost, pak důvodů pro nezachování pramenů je mnoho. Například se mohly další materiály zdát příliš nedůležité k jejich archivaci a tak činnost péče ČSŽ o Romy pokračoval bez evidence. Dále je tak nutno připustit možnost, že takové materiály archivovány byly, nicméně s odstupem času bylo rozhodnuto o jejich skartování.

Pokud však činnosti ČSŽ v péči o romské obyvatele skončila, mohlo to být důsledkem polevení agendy v této oblasti. Jiným důvodem, který považuji ale za velmi pravděpodobný, je, že činnost členek ČSŽ jednoduše přestala být přínosná. Soudím tak ze zprávy o plnění vládního usnesení vypracované tajemnicí Šepsovou, kde píše o neúspěchu kursu vaření pro romské ženy. Předpokládám, že zájem romských žen na okrese poklesl, vzhledem k tomu, že koncem sedmdesátých let byly některé Romky členkami ČSŽ a aktivně se na těchto věcech podílely, na začátku osmdesátých let však jejich zájem opadl - zatímco v roce 1979 bylo romských členek celkem 14, o dva roky později již jen 10.

¹⁵¹ Tamtéž.

9.3 Shrnutí

Z těchto pramenů vidíme, že Český svaz žen se angažoval v pomoci romskému obyvatelstvu v mnoha oblastech: vzdělávání, výchova, zdravotnictví a hygiena, zapojení Romů do pracovního procesu... V současné literatuře se můžeme dočíst o změnách životního stylu Romů v období normalizace, jako například zastavení kočování a usazení romské populace.

Dobrym příkladem je i docházka romských dětí do mateřských škol, která sice na konci osmdesátých let stále nebyla absolutní, nicméně podle zprávy pro PŮV KSČ z roku 1989, kterou ve své knize zmiňuje Pavelčíková, bylo dosaženo 75% docházky romských dětí do mateřské školy, což lze považovat za úspěch. V českolipském okrese byla již v roce 1983 podle pramenu Informace o pomoci ČSŽ v řešení problematiky cikánského obyvatelstva docházka romských dětí do mateřských škol dokonce 80% z celkového počtu dětí na okrese.

K některým změnám ale došlo naopak až po pádu komunismu. Například Samková ve své knize zmiňuje „mimořádně příznivý vývoj délky života v postkomunistické České republice. Po stagnaci střední délky života mužů v letech 1970-1990 začala střední délka života po roce 1990 okamžitě stoupat, ve srovnání se zeměmi Evropské unie podstatně rychleji. Tato strmá nárůstu neodpovídá rychlosti ekonomických změn včetně zlepšení zdravotní péče, jak k nim docházela až s odstupem času.“¹⁵² Důvodem pro prodloužení délky života by mohlo být odstranění stresu a strachu po pádu komunismu.

Nakolik jsou však tyto výsledky důsledkem činnosti Českého svazu žen, zůstává otázkou. Jeho zapojení do integrace Romů je nepopiratelné, nicméně jak velkou úlohu v tomto procesu sehrál, se bohužel dovědět nemůžeme. Jistě měl na úrovni regionů a měst velký vliv, byl ale tento vliv rozhodující? Nezapomínejme také, že Český svaz žen nebyl jedinou organizací, která se do integrace Romů zapojovala. V českolipském regionu víme jistě minimálně o jedné další organizaci, která se aktivně podílela na přípravě akcí pro romské obyvatele a především mládež a děti. Touto

¹⁵² Samková, Klára A. (2011): Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení, Vydavatelství BLINKR, Praha, str. 51.

organizací byl Socialistický svaz mládeže. Nakonec je důležité zmínit, že aktivní účast v pomoci romskému obyvatelstvu nemusela být nutně z iniciativy členek Českého svazu žen.

Jakýmsi vedlejším účinkem komunistických snah o řešení romské otázky je uvědomění si vlastní kultury a identity, ke kterému u Romů došlo. Normalizace totiž odstartovala zájem o romskou kulturu, začaly vznikat romské divadelní, hudební a taneční soubory, lze ale také mluvit o prvních pokusech literární tvorby v romštině a kodifikaci romského jazyka. „První výsledky romského písemnictví publikovali romští autoři jednak ve zpravodaji Svazu Cikánů-Romů ČSR *Romano l'il* a pak v průběžně vycházejících časopisech *L'il – List*, *Lačo lav*, *Amaro lav* a *Romano ondalos*, jednak ve dvojjazyčném sborníčku romských básníků „*Romane gil'a/Romské písně*“ (1979) a ve výboru próz a veršů jedenácti romských autorů „*Kale ruži/Černé růže*“ (1990).“¹⁵³

V devadesátých letech došlo k zásadní změně situace. Zatímco v době normalizace byl podíl Romů na řešení romské problematiky omezen, jak dokazuje například zrušení Svazu Cikánů-Romů coby jediné tehdejší organizace Romů, díky které se mohli realizovat a přispívat ke zlepšení situace Romů v České republice, po roce 1989 se jejich účast na politickém rozhodování naopak stala žádoucí a především nová doba znamenala pro Romy konec kontroly a dohledu nad nimi. Jakoubek ale ve své knize píše, že „ustavení samostatné agendy a umožnění samostatného rozvoje romských politik však způsobí odtržení Romů a jejich zájmů od širší politické scény. Tato strategie znamená zvyšující se riziko. Explicitním přijetím romské politiky stát doufá kontrolovat její vývoj, avšak stimulací politického uvědomění dojde ke zvýšení aspirací a možností Romů domáhat se větších úlev a výsad. ... V současnosti jsme svědky raného stádia něčeho, co se může stát stabilním politickým fenoménem. Romské populace se při ustavování jednotné politické lobby setkávají s celou řadou objektivních potíží, proto byl dosud tlak, který vyvíjely na stát, jen velice omezený. Posilování romského politického etnocentrismu se stává překážkou solidarity mezi Romy a ne-Romy a má za následek, že jakákoli jednotná mobilizace Romů coby

¹⁵³ Nečas, Ctibor (2002): *Romové v České republice včera a dnes*, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd., str. 105.

minority může narazit na odpor určitých částí majoritní společnosti. Východoevropským společnostem hrozí nebezpečí nárůstu frustrované, sociálně slabé a zpolitizované minority, hledající lepší životní podmínky v rámci hry výlučných etnopolitických identit s nulovým součtem, tj. hry, v níž jeden vyhrává a druhý ztrácí.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Jakoubek, Marek a Budilová, Lenka (2008): Romové a Cikáni - neznámí i známí: Interdisciplinární pohled, Leda, Voznice, str. 16-17.

10 Závěr

Materiály, které jsem v této diplomové práci zpracovávala, byly především dopisy a oficiální zprávy o činnosti Českého svazu žen ve věci řešení romské otázky, která probíhala v letech 1970 až 1983. Vzhledem k rozsahu a výpovědní hodnotě těchto dokumentů mohu nyní zodpovědět všechny nastolené výzkumné otázky.

Český svaz žen se angažoval v pomoci Romům ve svém okrese v celku aktivně. Pomoc Českého svazu žen romskému obyvatelstvu v České Lípě Libereckého kraje probíhala především formou pořádání kurzů pro romské ženy a dívky. V těchto kurzech se snažili především o osvětu o hygieně, zdravém životním stylu, správné péči o dítě a výchově. Mladé romské dívky přesvědčovali o významu vzdělání a výhodách pracovního poměru. Dále také pořádali kurzy vaření, avšak jak se ukázalo v pramenech, ne vždy byl zájem romských žen o tyto kurzy dostatečně veliký, aby se kurzy mohly uskutečnit. Další činností ČSŽ byl také dohled nad romskými rodinami žijícími v České Lípě formou patronátu. Takový patronát fungoval tak, že některé členky docházely do romských rodin a kontrolovaly úroveň bydlení, zda děti v rodině nejsou zanedbávané a chodí pravidelně do školy, zda se v rodině nepožívá nadměrně alkohol, apod.

Podle zpráv o plnění vládního usnesení č. 279/70 o řešení problematiky cikánského obyvatelstva ale i dalších dokumentů lze soudit, že Česká svaz žen v České Lípě měl velmi dobrý přehled o romských rodinách žijících na svém okrese. Tyto informace pak dále předával centrálním orgánům.

Běžná praxe integrace romských obyvatel do většinové československé společnosti během období normalizace byla specifická tím, že v tomto procesu byli Romové pasivní a museli se podříditi státním nařízením. Největší roli v rozhodování o budoucnosti romské menšiny v Československu hrál orgán s názvem Komise vlády ČSR pro řešení otázek cikánského obyvatelstva. Na integračním procesu Romů se ale podílelo mnoho dalších institucí a společenských spolků a organizací. Mezi tyto organizace patřil i Český svaz žen, který v pomoci romskému obyvatelstvu působil především v rámci jednotlivých okresů. Koncem šedesátých let vznikla první romská

organizace Svaz Cikánů-Romů s hlavním cílem podpořit rozvoj romské kultury, ale v roce 1973 byla organizace rozpuštěna.

Mezi roky 1970 a 1972 se začala po odmítnutí dosavadní politiky asimilace rýsovat nová strategie – tzv. kulturně společenská integrace, která měla být založena na vědeckých poznacích a výzkumech. Důraz se kladl na vzdělání a také rozvoj romské kulturní tradice. Ve skutečnosti však romská menšina dál zůstávala závislá na rozhodnutích státu a byla rozdělována do tří skupin podle stupně sociální vyspělosti. Vzhledem k rychlému růstu jejich počtu byli Romové strategicky rozmisťováni do měst po Československu, což nakonec přispělo k vytváření nových ghett.

Během sedmdesátých let se ale ukázal přístup státní moci k romské menšině jako nepřijatelný. Charta 77, která byla vydána disidentskou skupinou v roce 1977, obsahoval článek, který upozorňoval na porušování občanských práv Romů. Kritika státního postoje vůči romské menšině v ČR přicházela také ze zahraničí, zazněla například v Ženevě na II. mezinárodním kongresu IRU. V osmdesátých letech došlo ke změnám v prospěch romské kultury, neboť se o její rozvoj začali zasazovat noví aktivisté i z řad majoritní společnosti, díky čemuž se podařilo oslovit širokou veřejnost. V roce 1989 vznikla z iniciativy KSČ zpráva, která poukazovala na neúspěch jejich dosavadního řešení otázky romských obyvatel v ČR. Ve zprávě byly i podněty pro budoucí postup v integraci romských obyvatel a podpoře jejich kultury, které však již vláda neměla možnost realizovat, neboť došlo ke změně režimu.

V pomoci romskému obyvatelstvu spolupracoval Český svaz žen v České Lípě s dalšími organizacemi. Mezi ně patří například Československý červený kříž nebo Socialistický svaz mládež. Jejich spolupráce spočívala v organizování kurzů pro romské ženy a děti. S Československým červeným křížem připravoval ČSŽ kurzy pro romské ženy a dívky o hygieně, zdravém životním stylu, základních znalost pro matky v péči o dítě, atd. Se socialistickým svazem mládeže zase pořádal akce pro romské děti a mládež. Na pořádání vzdělávacích a výchovných kurzů spolupracovaly členky ČSŽ se sociálním odborem ONV. OV Československý svaz tělesné výchovy a sportu (ČSTV) pomáhal ČSŽ při organizaci cvičení a džezgymnastiky pro ženy a děti. Dále spolupracoval českolipský ČSŽ s jinými ZO ČSŽ z jiných obcí. Naopak ale

neprobíhala žádná spolupráce s Československým červeným křížem (ČČK), na kterou se často ptal OV Národní fronty, když žádal po ČSŽ zprávy o plnění vládních usnesení.

Mezi dokumenty z českolipského archivu jsem nenašla žádnou významnou zmínku o tom, že by existovalo nějaké spojení mezi českolipským ČSŽ a Svazem Cikánů-Romů. Pouze v roce 1970 Vlasta Brabcová, předsedkyně komise pro otázky rodiny a výchovy mládeže ÚV ČSŽ, ve svém dopise psala, že návrhy českolipského ČSŽ na řešení romské otázky zaslané ministerstvu práce a sociálních věcí a komisi pro řešení cikánské otázky, mohou být případně předány i Svazu Cikánů-Romů. Zda se tak ale stalo nelze říci. Vzhledem k tomu, že ale v archivu nejsou žádné doklady o korespondenci ČSŽ a Svazu Cikánů-Romů, lze předpokládat, že jim návrhy předány nebyly.

Závěrem lze sledovat, že ačkoliv se Český svaz žen v pomoci romským obyvatelům na Českolipsku podílel celkem aktivně, lze předpokládat, že činnost nebyla vždy vyvíjena z jejich vlastní iniciativy, navíc často jejich snaha narážela na spoustu překážek, jako je minimální snaha Romů spolupracovat, a to především od konce sedmdesátých let, kdy lze sledovat úpadek jejich zájmu.

11 Seznam literatury a pramenů

11.1 Primární prameny

SOkA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo fondu: 1420, číslo inventáře: 771.

SOkA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo kartonu: 1, inventární číslo: 1, Seznam základních organizací ČSŽ, výbor ZO, S5 1978.

SOkA Česká Lípa, Český svaz žen – okresní výbor Česká Lípa, číslo kartonu: 1, inventární číslo: 3, Ustavení ČSŽ, 1967-1973.

SOkA Česká Lípa, OV ČSSŽ Česká Lípa, číslo kartonu: 14, inventární číslo: 44, Péče o cikánské obyvatelstvo.

11.2 Literatura

Bittnarová, Dana (2013): Etnické komunity, Romové, FHS UK, Praha.

Bittnerová, Dana, Doubek David, Levínská, Markéta (2015): Pomoc a pořádek: Kulturní modely v pomáhajících profesích, FHS UK, Praha.

Diderot všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích, díl 1, a-f, Nakladatelský dům OP, 1996, Praha.

GAC, spol. s.r.o. (2006), Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, Praha.

GAC, spol. s.r.o. (2015): Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR, Praha.

Himl, Pavel (2007): Zrození vagabunda: Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století, Argo, Praha.

Holek, Josef (2007): Analýza romských komunit Libereckého kraje, Krajský úřad Libereckého kraje, odbor sociálních věcí, bezpečnosti a problematiky menšin.

Ilustrovaná encyklopedie lidské vzdělanosti, Reader's Digest Výběr, 2001, Praha.

Jakoubek, Marek a Budilová, Lenka (2008): Romové a Cikáni - neznámí i známí: Interdisciplinární pohled, Leda, Voznice.

Jechová, Květa (2013): Emancipace shora: ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století. Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. Roč. 7, č. 4.

Kaplan, Karel (2012): Národní fronta 1948 – 1960, Academia, Praha.

Kolář, Pavel; Pullmann, Michal (2016): Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.

Košťátková, Hana (2017): Nezaměstnanost v Libereckém kraji k 30. 6. 2017, Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xl/170714_nezam (27.4.2018).

Matějovič, Kamil (2010): Čtení z městské kroniky. Kapitola IX., Společenské zájmové organizace a spolky. Dubáček. Roč. 13, č. 12, s. 5-6.

Navrátil, Pavel a kol. (2003): Romové v české společnosti, Portál, Praha.

Nečas, Ctibor (2002): Romové v České republice včera a dnes, Univerzita Palackého, Olomouc, 5. vyd.

Pavelčíková, Nina (2004): Romové v českých zemích v letech 1945-1989, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha.

Uhrová, Eva (2005): Rada československých žen, Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/rada-ceskoslovenskych-zen> (4.4.2018)

Samková, Klára A. (2011): Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení, Vydavatelství BLINKR, Praha.

Sedláková, Jitka (2015): Žena v období normalizace. Proměny postavení žen v české společnosti 70. a 80. let 20. století na příkladu časopisu Vlasta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filosofická fakulta, Ústav kulturních studií.

Sociofaktor (2013): Analýza sociálně vyloučených lokalit a dostupnosti sociálních služeb prevence v těchto lokalitách v Libereckém kraji. Zadavatel: Krajský úřad Libereckého kraje

Soukup, Daniel (2013): „Cikáni“ a česká vesnice: konstrukty cizosti v literatuře 19. století, NLN – Nakladatelství Lidové noviny, Praha.

Víšek, Petr (1999): Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989. In: Romové v České republice (1945-1998), Socioklub, Praha, str. 184-218.

Vykoupil, Libor (1994): Slovník českých dějin, GEORGETOWN, Brno.

Zapletal, Tomáš (2012): Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině Československu 1945-1989, Archiv bezpečnostních složek, Praha.

Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012, Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Odd. kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, Praha 2013.

12 Seznam použitých zkratek

ČR – Česká republika

ČSAV – Československá akademie věd

ČSČK – Československý červený kříž

ČSPO – Svaz požární ochrany

ČSR - Československo

ČSSR – Československá socialistická republika

ČSSŽ – Československý svaz žen

ČSTV - Československý svaz tělesné výchovy a sportu

ČSŽ – Český svaz žen

EU – Evropská unie

IRU – Romská mezinárodní jednota

KSČ – Komunistická strana Československa

MDFŽ – Mezinárodní demokratická federace žen

MěNV – městský národní výbor

MPaSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MRH – Mezinárodní romské hnutí

MŠ – mateřská škola

MV – Ministerstvo vnitra

NF – Národní fronta

NV – národní výbor

OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

ONV – okresní národní výbor

OV – okresní výbor

OSN – Organizace spojených národů

PER – Projekt pro etnické vztahy

RČŽ – Rada československých žen

SCR – Svaz Cikánů-Romů

SNB – Sbor národní bezpečnosti

SPOZ – Sbor pro občanské záležitosti

SSM – Svaz socialistické mládeže

SVL – sociálně vyloučená lokalita

ÚV - ústřední výbor

VB – Veřejná bezpečnost

VČSŽ – Výbor československých žen

ŽNR – Ženská národní rada

ZO – základní organizace